T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLETEN

Cilt/Vol.: 88 - Sayı/Issue: 313
Aralık/December 2024

https://belleten.gov.tr

Başvuru/Submitted: 10.05.2024
Kabul/Accepted: 18.11.2024

DOI: 10.37879/belleten.2024.731

Araştırma Makalesi/Research Article

Selçuklu Hanedanından Bir Bani: Fatma Hatun ve Külliyesi

A Patron from the Seljuk: Fatma Khatun and her Social Complex

Zehra Odabaşı*

Öz

Fatma Hatun, Türkiye Selçuklu sultanlarından II. İzzeddin Keykâvus'un kızıdır. Selçuklu sultanlarından olan II. İzzeddin Keykâvus, Moğol tahakkümü devrinde Türkmenlerle birlikte hem kardeşine hem de Moğollara karşı Selçuklu ülkesinin, hanedan ailesinin ve Anadolu halkının bağımsızlığını korumak için türlü yollar aramış ancak başarılı olamayınca ülkesini terk ederek ailesiyle birlikte önce Bizans'a sonra da Altın Orda Hanlığına sığınmak zorunda kalmıştır. Muhtemelen babasıyla birlikte Konya'dan Kırım'a giden ya da Kırım'da dünyaya gelen Fatma Hatun'un hayatı birçok bilinmeyenle doludur. Buna rağmen onun Türkiye Selçuklu ülkesine döndüğü ve burada hem annesi ve kendisi hem de sütannesi için bir vakıf inşa ettirdiği ortadadır. Selçuklu ülkesinde saltanat kadınlarının kurdukları vakıfların türlerini, konumlarını, malzemesini, bu eserlerin kitâbe ve süslemelerini belirlemeleri, onların kendilerini nerede ve nasıl hangi araçlarla temsil etmek istediklerini açıkça göstermektedir. Bunun yanında, kadın vakıf kurucuların eserlerini yalnızca toplumun sosyal bir

* Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü - Assoc. Prof., Selçuk University, Faculty of Letters, Department of History, Konya/TÜRKİYE, zehraodabasi@selcuk.edu.tr https://orcid.org/0000-0003-1890-4289

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Citation/Atıf: Odabaşı, Zehra, "Selçuklu Hanedanından Bir Bani: Fatma Hatun ve Külliyesi", *Belleten,* C 88/S. 313, 2024, s. 731-769.

ihtiyacının karşılanması, mimari ve sanatsal bir değer ya da itibar meşruiyeti olarak değerlendirmek doğru değildir. Bu vakıflar, kadınlara Selçuklu döneminde atfedilmiş olan toplumsal değerlerin sonraki kuşaklara aktarılması bakımından da çok önemlidir. Dolayısıyla bu vakıf külliye, Fatma Hatun'un vakfettiği gelirlerle 20. yüzyılın başlarına kadar ekonomik işleyişini devam ettirmenin ve bir medeniyetin kültürel devamlılığını sağlamanın yanında Selçuklu hanedan ailesi ile ilgili birçok bilginin ortaya çıkmasına da imkân vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Fatma Hatun, Vakıf, II. İzzeddin Keykâvus, Osmanlı.

Abstract

Fatma Khatun is the daughter of 'Izz al-Dîn Kay Kâwus II, one of the last Seljuk sultans of Türkiye. During the Mongol domination, his father, and Turkmens, searched for various ways to protect the independence of the Seljuk state, the dynasty, and the people against his brother and the Mongols, but when he failed, he had to take refuge with his family first in Byzantium and then in the Golden Horde Khanate. The life of Fatma Hatun, who probably went to Crimea from Konya with her father or was born in Crimea, is full of many unknowns. Nevertheless, it is obvious that she returned to the Seljuk country and had a waqf built there for herself, her mother, and her wet nurse. The fact that the dynastic women in the Seljukid state determined the types, locations, materials, inscriptions, and decorations of the waqfs they established, clearly shows where and how they wanted to represent themselves. It is incorrect to evaluate the works of women waqf founders only as meeting a social need of the society, as an architectural and artistic value or as legitimacy of reputation. These waqfs are very important for transferring the social values of women during the Seljuk period to the next generations. Therefore, this waqf complex not only continued its economic functioning until the beginning of the 20th century with the income donated by Fatma Khatun and ensured the cultural continuity of a civilization, but also enabled the emergence of a lot of information about the Seljukid dynasty.

Keywords: Seljuk, Fatma Khatun, Waqf, 'Izz al-Dîn Kay Kâwus II, Ottoman.

Giriş

Günümüzde "Süt Tekkesi Mescidi" olarak bilinen ve dârü'l-huffâz, mescit ile türbeden oluşan külliye, II. İzzeddin Keykâvus'un kızı Fatma Hatun tarafından annesi, sütannesi ve kendisi için 700 (1301) yılında Konya'da inşa ettirilmiştir[1].

1 Sütannelik Türk İslâm medeniyetinin en eski dönemlerinden itibaren süt emzirmek için alınan

Fatma Hatun bir külliyenin banisi olarak bilinse de hem onun hayat hikâyesi hem de vakfının tarihi gelişimi ve değişimi birçok bilinmeyenle doludur. Türkiye Selçuklu hanedanındaki kadınlar çoğu zaman kayıtlara adlarıyla değil, "Hudâvend, Huand, Selçukî, Sultan" gibi ünvanlarla kaydedilmiştir. Bu durum onların biyografilerinin doğru bir şekilde ortaya konulmasında karşılaşılan zorluklardan biridir. Fatma Hatun'un adı bilinse de, onun da diğer hanedan üyesi kadınlarla karıştırıldığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı; Türkiye Selçuklu hanedanından olan bir kadının biyografisini gün ışığına çıkarmak ve vakfının Konya şehrine olan çok yönlü katkılarını ortaya koymaktır.

Hanedan kadınlarının inşa ettirdikleri yapıların dağılımına bakıldığında ilk sırayı küçük ölçekli yapılar olan cami, zaviye ya da dârü'l-huffâz gibi vakıf hayrâtın ve buna bağlı türbelerin aldığı görülmektedir. Bu tür vakıfların inşasında şüphesiz, hafız yetiştirmek ve türbede düzenli Kur'ân-ı Kerîm tilâvetiyle vakıf kurucularının kendileri ve aileleri için bağışlanma arzusunu devam ettirmek niyetleri ön plana çıkmaktadır.

1. II. İzzeddin Keykâvus'un Saltanatı ve Ailesi

II. İzzeddin Keykâvus saltanatı döneminde iki kez Bizans'a sığınmak zorunda kalmıştır. Memlük Sultanı Baybars ve Altın Orda Hükümdarı Berke Han ile de ittifak girişimlerinde bulunmuştur[2]. 653 (1256) yılında Moğollara karşı Sultan Hanı yakınlarında mağlup olunca önce Alâiye'ye oradan Lâdik'e gitmiş, sonra da İznik Rum İmparatoru II. Laskaris'e (1254-1258) sığınmıştır[3].

Hülâgû Han 657 (1259)'da ülke topraklarını ilk defa ikiye ayırdığında; doğuda IV. Kılıç Arslan; batıda ise II. İzzeddin Keykâvus hükümdar olmuştur[4]. Rükneddin

---

cariye ya da sütnine, ayrıca şehzadelere bakan kadın anlamında kullanılan bir terimdir, bk. Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zemân fî Târîhi'l-Ayân*, Yay. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 252; İbnü'1-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C X, çev. Abdülkerim Özaydın vd., İstanbul 1987, s. 158. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.) 596/151/134; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Güven Matbaası, Ankara 1971, s. 144-145.

2 İbn Abdü'z-zâhir, *A Critical Edition of an Unknown Source Fort He Life al-Malik al-Zâhir Baibars, with Introduction, Translation and Notes*, C II, haz. Abdul Aziz al-Khowayter, London University PhD Thesis, London 1960, s. 419; Musa b. Muhammed Yunînî, *Dhail Miratu'z-Zamân*, C I, The Dairatu'l-Ma'arif-il-Osmania, Haydarabad 1954, s. 539; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s. 512.

3 İbn Bîbî el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er- Rugadî, *el-Evamirü'l-Ala'iye fi'l- Umuri'l-Ala'iye (Selçuk Name)*, C II, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 150; *Anonim Selçuknâme*, çev. Halil İ. İbrahim Gök-F. Çoşkuner, Ankara 2014, s. 46; Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçukluları, Mısır Memlükleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak*", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, S. 17, Bahar 2005, s. 300.

4 İbn Bîbî, *age.*, II, s. 155-156; Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,*

Kılıç Arslan'ın veziri Muîneddin Süleyman Pervâne, II. İzzeddin Keykâvus'u tasfiye etmeyi planlarken, İlhanlı elçilerine önce II. İzzeddin Keykâvus'un yanına gitmelerini ve onun Antalya'da Türkmenlerle isyan hazırlığında, ayrıca Memlüklerle de iş birliği içerisinde bulunduğu haberini vermiştir[5]. Hülâgû Han, Alıncak Noyan'a[6] ve Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a haber göndererek II. İzzeddin Keykâvus'un üzerine gitmelerini istemiştir[7]. Baybars'ın da bu kısa süre zarfında yardım göndereememesi üzerine gemi yoluyla ikinci kez Bizans'a sığınmak için 660 (1262) yılında Antalya'dan ayrıldığında II. İzzeddin Keykâvus bütün eş ve çocuklarını yanına almıştır. Annesi Berdûliye Hatun, eşi, kız kardeşi, çocukları, Kyr Hâye ve Kyr Kedîd adlı Hristiyan dayıları, bazı emîrleri ve maiyetiyle birlikte Antalya'dan İstanbul'a sığınmak zorunda kalmıştır[8].

Bizans imparatoru, Selçuklu sultanının İstanbul'dayken Memlük Sultanı Baybars ile Altın Orda hükümdarı Berke Han ile elçiler aracılığıyla haberleşmelerine engel olmuştur. Ayrıca, Moğolları Anadolu'dan uzak tutmak için kendisine sığınan Türkiye Selçuklu sultanı ve maiyetine karşı da şiddetle muamele ederek II. İzzeddîn Keykâvus'u annesini ve oğulları II. Gıyâseddin Mesud ve Rükneddin Keyümers ile birlikte Enez Kalesi'ne hapsetmiş[9] ve yakınlarını büyük bir kiliseye toplayarak

çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 45-46; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C II, çev. Ö. Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 573; Baybars el-Mansûrî, *Zubdat al-Fikra fî Tarîkh al-Hijra*, nşr. D. S. Richards, Beyrut 1998, s. 56-57; *Anonim Selçuknâme*, s. 46; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 491; Dimitri Korobeinikov, *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 200.

5 İbn Bîbî, *age.*, II, s. 158.

6 Mustafa Akkuş-Büşra Bağcı, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi USAD*, S. 9, Güz 2018, s. 161-163.

7 İbn Bîbî, *age.*, II, s. 158-159; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, C II, haz. Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 93; Akkuş-Bağcı, agm., s. 161.

8 İbn Bîbî, *age.*, II, s. 160; Musa b. Muhammed Yunînî, *age*., II, s. 161; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 497; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, C VIII, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994, s. 182; Rustam Shukurov, *The Byzantine Turks 1204-1461*, Brill, Leiden 2016, s. 105 ve a. mlf., "Sultan 'Izz al-Dīn Kaykāwus II in Byzantium", *Der Doppeladler Byzanz und die Seldschuken in Anatolien vom späten 11. bis zum 13. Jahrhundert*, Mainz 2014, s. 40-41. Mesud, Geyûmers, sonradan Konstantinos Melik olarak adlandırılacak oğlu ve ismi saptanamayan diğer oğlu ile kızının II. İzzeddin Keykâvus ile beraber İstanbul'a geçtiğini zikreder; Faruk Sümer, "Keykâvus II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 25, Ankara 2022, s. 356.

9 Georges Pachymèrès, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009, s. 47.

hayatları karşılığında Hristiyan olmaya zorlamıştır[10]. İşkence altında Hristiyan olanları bırakarak, direnenleri öldürmüştür[11]. 20 bin kişilik bir ordu ile Bizans topraklarına saldıran Berke Han'ın askerleri, II. İzzeddin Keykâvus'u ve geride kalan devlet adamlarını, kurtarmış ve hanın yanına götürmüştür. İzzeddin Keykâvus, ailesiyle birlikte Kırım'da çok iyi karşılanmış ve bir daha Anadolu'ya dönememiştir[12]. Anadolu'dan uzaklarda bir sultan olarak yaklaşık 18 yıl[13] gurbet hayatı yaşadıktan sonra 677 (1278-79) yılında Kırım sahilindeki Kefe'de vefat etmiştir[14].

II. İzzeddin Keykâvus'un bilinen iki eşi, muhtemelen yedi oğlu ve üç kızı vardır. Bunlar; II. Gıyâseddin Mesud, Rükneddin Keyümers, Rükneddin Kılıç Arslan, Alaeddin Siyavuş, Feramurz, Bizans'ta kalan iki oğlu ve Hristiyan bir kızı[15], bir de Fatma Hatun ile adı bilinmeyen ve Karamanoğlu Mehmed Bey ile evlenen bir kızıdır[16]. II. İzzeddin Keykâvus, Selçuklu ülkesinden Bizans'a giderken

10 Baybars Mansurî, *age.*, s. 93.

11 İbn Bîbî, *age.*, II, s. 161; *Anonim Selçuknâme*, s. 222; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi*), haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009, s. 773. Baybars Mansurî, *age.*, s. 93; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, *Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, C II, Yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s. 107.

12 Berke Han tarafından damadına Kırım'da büyük bir malikâne verilmiştir ve sultan ölünceye kadar burada yaşamıştır. İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi, Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 32; Aksarayî, *age.*, s. 57; Musa b. Muhammed Yunînî, *age.*, I, s. 539; Baybars Mansurî, *age.*, s. 168; W. De. Tiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, çev. İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul 1941, s. 259-260;

13 İbn Bîbî, (*el-Evâmirü'l-Alâ'iye fi'l-Umûri'l-Alâ'iye*, II, s. 244) II. İzzeddin Keykâvus'un Altın Orda Hanlığına ait bölgelerde 18 yıl kaldığını zikretmiştir. Ancak II. İzzeddin Keykâvus'un 677 (1278-1279) yılında vefat ettiği ve 660 (1262) senesinde İstanbul'a geçtiği düşünülürse İbn Bîbî'nin verdiği bilgi İzzeddin'in yaklaşık olarak tüm gurbet yaşamına dair olmalıdır, Zeki Velidi Togan, (*Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, I, İstanbul 1981, s. 269.) II. İzzeddin Keykâvus'un Altın Orda'nın merkezi Saray şehrinde 14 sene yaşadığını vurgulayarak durumu izah etmiştir.

14 Baybars el-Mansûrî, *age.,* s. 167-168; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi târîhi'l-beşer, Târîhu Ebi'l-Fidâ*, Nşr. Mahmud Deyyûb, C. II, Beyrut 1417/1997, s. 344; Tiesenhausen, *age.*, s. 259; II. İzzeddin Keykâvus'un Kefe'de yaşayışı *Saltuknâme*'de de yer bulmuştur. Burada sultanın *havf idüp doğruca Kefe diyarına Tatar hanı üzerine gelip sığındığı* bilgisi yer alır. Bk. Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, *Saltuk-Nâme*, I, haz. Şükrü Haluk Akalın, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 186; Sarayı olduğuna dair belge hakkında ayrıca bk. Wilhelm Heyd, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975, s. 162-163.

15 Yalnızca Pachymérés'in eserinde bahsedilen II. İzzeddin Keykâvus'un bu kızı hakkında başka hiçbir bilgi yoktur. II. İzzeddin Keykâvus 1264 yılında Kırım'a giderken bu kızını da Bizans'ta bırakmak zorunda kalmıştır, bk. Pachymèrès, *age.*, s. 106.

16 E. de Zambaur, *Manuel de Genealogie et de Chronologie pour l'histoira del'Islam*, Hanovre 1927, s.144; Melek Göksu Erdeğer, III. Alaeddin Keykubad ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2020, s. 41.

iki oğlu Mesud ve Keyümers yanında idi. Yani 660 (1262)'den önce doğmuşlardı. Bizans'ta kalan iki oğlu ise bunların küçükleri idi.

II. İzzeddin Keykâvus, 662 (1264) yılında Berke Hanın yardımı ile esareti sona erip ailesi ile birlikte kurtarıldığında Melik Konstantin[17] ile adı bilinmeyen bir oğlu ve yine adı kaynaklarda geçmeyen bir kızı İstanbul'da kalmıştır[18]. II. Keykâvus Kırım'da iken yanında Gıyâseddin Mesud, Rükneddin Keyümers ve Siyavuş adlı oğulları vardır[19]. Anlaşıldığına göre II. İzzeddin'in üç kızı vardır. İ. H. Uzunçarşılı sultanın kızlarından biri olan Huand Fatma Hatun'un da İstanbul'da kalan diğer oğulları gibi Hristiyan geleneklerine göre yetiştirildiğini iddia etmektedir[20]. Hâlbuki Hristiyanlaşan Fatma Hatun değil, II. İzzeddin'in İstanbul'da kalan ve adı bilinmeyen diğer kızı olmalıdır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi Fatma Hatun'un Konya'da annesi ve sütannesi için inşa ettirdiği, vefatından sonra kendisinin de defnedildiği bir türbesi[21] ile dârü'l-huffâz ve mescitten oluşan bir külliyesi mevcuttur[22]. Külliyenin vakfiyesinden ve tamir kitabesinden[23] burada II. İzzeddin Keykâvus'un eşi ile kızı Fatma Hatun ve sütannesinin defnedildiği kesin bir şekilde anlaşılmaktadır[24].

17 Zambaur Melik Konstantin'in ölümünü 1283-1284 olarak göstermektedir, bk. E. de Zambaur, *age.,* s. 144. Ancak Melik Konstantin, kardeşi II. Mesud'un kızını Melik İshak ile evlendirmek üzere 1307 yılında Biga'ya götürmüştür. Pachymérés, *age.*, s. 73; Melik Konstantin hakkında bu tarihten sonra bilgi edinilememektedir. Fakat Pachymérés (s. 102-104), Melik İshak'ın Katalanlar tarafından ismini vermediği bir kardeşiyle birlikte öldürüldüğünü yazarken, J. Von Hammer (*Osmanlı Tarihi*, C I, çev. Mehmet Ata, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, s. 238) aynı esere dayanarak bu ismi Konstantin olarak göstermektedir.

18 İbn Şeddâd, *age.*, s. 33.

19 Osman Turan, *Tükiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 10-11; Yazıcızâde Ali'ye göre II. İzzeddin Keykâvus, Bizans İmparatoru Vasilyus ile anlaşma yaparak Berke Han tarafından kurtarılmıştır. Sultanın oğullarından Gıyâseddin Mesud ile Rükneddin Keyümers ve annesi Berdûliye Hatun Kırım'a giderken yanındadır, Yazıcızâde Ali, *age.*, s. 774.

20 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1998, s. 17.

21 Mescit içerisindeki ahşap bölmede bulunan türbedeki üç sandukanın kitabesi yoktur.

22 VGMA. 596/151/134; Seyit Ali Kahraman, *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri 2009, s. 3.

23 Kitabede: *İşbu mescid-i şerîf derûnundaki türbede defn-i hâk-i ıtırnâk olan, Âl-i Selçuk'tan Keykâvus ibn-i Keyhusrev haremi ve kerimesi Fatma ve süt validelerinin makbere-i münîfeleridir, Tarih-i atîk 700, tarih-i imar-ı sene 1325 Rûmî, Evkâf muhasebhecisi Paşazâde İbrahim Bey ve mütevellisi marifetiyle tecdîden imar olunmuştur*. İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi,* Konya 1997, s. 595.

24 Vakfiyede Fatma Hatun'un Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kızı olduğunu teyit eden ifade: … *Sultan Huand Fatma Hâtun bint-i es-saidü'ş-şehîd es-sultanü'l-'azâm şehinşâh-ı mu'azzam İzzü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebu'l-Feth Keykâvus bin Keyhusrev* şeklindedir, VGMA. 596/151/134. Buna karşılık Fâtih ve Bayezid dönemi Osmanlı İl Yazıcı defterlerinde *Dâru'l-Huffâz-ı Ferhûniye Fatma Hatun bint-i Sultan*

2. Fatma Hatun'un Hayatı

Vakfiye ve kitabesindeki bilgilere göre Fatma Hatun'un babası II. İzzeddin Keykâvus'tur, ancak annesinin adı bilinmemektedir. Fatma Hatun'un anne ve babasıyla ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Y. Küçükdağ, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in eşi olarak tarif ettiği Gömeç Hatun'un çocukları arasında II. İzzeddin Keykâvus ve Fatma Hatun'u da saymakta, onları kardeş olarak kabul etmektedir[25]. Hâlbuki Eflâkî'nin verdiği bilgiye göre Tokatlı bir hanım olan Gömeç Hatun IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın[26], Gürcü Tamara Hatun ise II. Gıyâseddin Keyhusrev'in eşidir[27]. Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, Tamara'dan başka Konyalı Hristiyan bir Rum papazının kızıyla da evlenmiştir. Bu kızın adı kaynaklarda Berdûliye[28] olarak geçmektedir, ihtida etmemiştir ve II. İzzeddin Keykâvus'un da annesidir[29]. Ayrıca eşi ve çocuklarıyla birlikte Mevlana'nın müridi olduğu anlaşılan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın eşi ve kızı hakkında Mevlâna Celâleddin Rumî'nin büyük oğlu Sultan Veled'in (ö. 1312) de övgü dolu beyitleri vardır. Sultan Veled, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın eşi Gömeç Hatun'u dokuz beyitlik bir kasideyle[30], yine kızı Selçuk Hatun'u da 17 beyitlik bir kasideyle

---

Alâeddin… şeklinde yanlış olarak Sultan Alâeddin Keykubad'a nisbet edilmiş olması önemli bir yanlışlıktır, bk. M. Akif Erdoğru, "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar-I", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XVIII/S. 1, Temmuz 2003, s. 155; Seyit Ali Kahraman, *Karaman Vilâyeti Vakıfları* s. 55.

25 Yusuf Küçükdağ, Kemaleddin bin Doğuş'un 640/1242 tarihli vakfiyesinde Gömeç Hatun vakfının bulunduğu yerin işaret edilmiş olmasından yola çıkarak Gömeç Hatun'un 1242 öncesinde sultan eşi olması gerektiği, bu nedenle de II. Gıyâseddin Keyhusrev'in eşi olabileceğini öne sürmüştür. Yusuf Küçükdağ "Konya'da Alâeddin Darü'ş-şifa'sı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı", *Osmanlı Araştırmaları*, C IX/S. 9, 1989, s. 351.

26 Ahmed Eflâkî, *age.,* s. 655. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hakimiyet merkezinin Tokat olduğu düşünüldüğünde burada hükümdarlık yaptığı sırada Gömeç Hatun ile evlenmiş olduğu söylenebilir.

27 Abû'l-Farac, *age.*, II, s. 537-538; Ahmed Eflâkî, *age.,* s. 129, 243. İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, Notlar İlave Eden: Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s. 199.

28 Berdûliye Hatun'un ölüm tarihi bilinmemekle birlikte 1264-1265'e kadar yaşadığı düşünülmektedir, R. Shukurov, *age.,* s. 109.

29 İbn Bîbî, *age.,* II, s. 27; R. Shukurov, *age.*, s. 107.

30 Sultan Veled, Mecdeddin Muhammed'e *Ey Tercüman! Secde eden kullar gibi Gumaç Hatun'un eşiğine baş koy ve bizim hizmetimizi arz et. Benden ona selam söyle ve sonra hal diliyle şöyle de…* diyerek onu Gömeç Hatun'un huzuruna gönderir, bk. Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı,* çev. Veyis Değirmençay, Demavend Yayınları, İstanbul 2016, s. 491.

övmüştür[31]. Yine Selçuklu dönemine ait 702 (1303) tarihli Selçuk Hatun'a ait bir satış belgesinde de babasının adı IV. Rükneddin Kılıç Arslan olarak geçmektedir[32]. Dönemin kaynaklarındaki tüm bu bilgiler Gömeç Hatun'un IV. Kılıç Arslan'ın eşi olduğunu, kızlarının adının da Selçuk Hatun olduğunu ispat etmektedir.

Y. Küçükdağ ayrıca II. Gıyâseddin Keyhusrev'in eşi Gömeç Hatun'un Konya'da günümüze ulaşmamış olan bir külliye yaptırdığını ifade etmektedir. Bu külliyenin içerisinde bir de dârü'l-huffâz bulunmaktadır ki, Küçükdağ, Fatma Hatun'un Gömeç Hatun'un kızı olduğunu ve buraya bazı vakıflar tahsis ettiğinden Ferhûniye olarak tanınan vakfın Fatma Hatun Dârü'l-huffâzı, zâviyesi ve mescidi olduğunu iddia etmektedir[33]. Y. Küçükdağ bu iddiasını Fatma Hatun'un 700 (1301) tarihli vakfiyesinde "Sakahâne/Şifâhâne" olarak bilinen mahalledeki evlerinin tamamını annesinin defnedildiği türbeye vakfetmesine dayandırmaktadır[34]. Hâlbuki vakfiyede geçen yer Şifahâne Mahallesi değil, Şarabhâne Evi'dir. Konya'da Şifahâne Mahallesi'ne en erken 16. yüzyıl kayıtlarında rastlanmaktadır[35]. Dolayısıyla vakfiyeler, kitabeler ve dönemin kaynaklarının verdiği bilgilerin tamamı Fatma Hatun'un babasının II. İzzeddin Keykâvus olduğunu göstermektedir.

Fatma Hatun ile II. İzzeddin Keykâvus'un adı bilinmeyen eşinin Kırım'a kendisiyle birlikte gidip gitmedikleri hakkında hiçbir bilgi yoktur, muhtemelen ailesinden hiç kimse Anadolu'da kalmamıştır. Ayrıca bu hatunun II. Gıyâseddin Mesud'un annesi olduğu ve sultan Antalya'dan ayrıldığında bu oğlunun da yanında gittiği göz önünde bulundurulacak olursa, hatun da II. İzzeddin ile İstanbul'a, oradan da Kırım'a gitmiş ve oğlu II. Mesud ile Konya'ya dönmüş olmalıdır. Çünkü kaynaklar, Mesud'un Kırım'dan ayrılırken ailesi ve maiyetiyle birlikte olduğunu ifade etmektedir.

Fatma Hatun'a gelince, onun doğum tarihi, yeri ve annesinin kim olduğu ile ilgili iki ihtimal söz konusudur. Bu ihtimallerden birine göre; Fatma Hatun, 660 (1262) yılından önce Anadolu'da doğmuş ve annesi II. İzzeddin Keykâvus'un adı bilinmeyen eşi olmalıdır. Eğer sultan ve annesi ile birlikte İstanbul'da bulunmuş ise diğer kız kardeşi Bizans'ta rehin bırakılırken, Fatma Hatun'un Kırım'a gitmesine izin verilmiştir. 678 (1280) yılından sonra da Fatma Hatun Anadolu'ya dönmüştür.

31 Sultan Veled, *age.,* 491-493.

32 M. Zeki Oral, "Sultan Hatun Senedi", *Belleten*, C XIX/S. 75, Temmuz 1955, s. 385-394.

33 Yusuf Küçükdağ, agm., s. 351.

34 VGMA. 596, s. 151, 152.

35 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Derfter-i Livâ-i Konya (TKGM.) Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.), 584, vr. 51b.

Diğer bir ihtimale göre -ki bu ihtimal bugüne kadar göz önünde bulundurulmamıştır- Fatma Hatun'un annesi Berke Han'ın kızı Urbay Hatun olmalı ve 662 (1264) yılından sonra Kırım'da doğmuş olmalıdır. II. İzzeddin Keykâvus, Kırım'a geldikten sonra Altın Orda hükümdarı Berke Han'ın kızı Urbay Hatun ile evlenmiştir[36]. II. İzzeddin Keykâvus'un ölümünden yani 678 (1280) yılından sonra Urbay Hatun, Anadolu'ya gelmiştir. Urbay Hatun'un sultanın ölümünden sonra kendi memleketinde kalmayı tercih etmektense Anadolu'ya dönmesi muhtemel kızı Fatma Hatun ile ilgili olabilir. Çünkü Urbay Hatun'un üç çocuğu ile birlikte geldiği bilinmektedir. Urbay Hatun Anadolu'ya gelirken yolda karşılaştığı Frenk korsanları hazinesini yağmalamıştır[37]. Samsun'a oradan da Amasya'ya geçen Urbay Hatun[38], Seyfeddin Torumtay'ın eşi Güray[39] ya da Gürcü Hatun tarafından misafir edilmiş, Torumtay'ın medreseye bitişik sarayında özenle ağırlanmıştır. Urbay Hatun'u İlhanlılara aracı kılmak isteyen Torumtay, oğlu Sinâneddin Musa'yı kurtarma konusunda Urbay Hatun'dan ricada bulunmuştur. Ricaya cevap veren Urbay Hatun ile Abaka Han'ın görüşmesi neticesinde Abaka Han, Seyfeddin Torumtay'a Memlük yönetimiyle temas kurma izni vermiştir. Hatta bu temasın daha hızlı gerçekleşebilmesi için Antalya, Urbay Hatun'a ikta edilmiş, Torumtay fidyesini ödeme karşılığında oğlunu Mısır'dan geri getirebilmiştir[40].

36 İbn Bîbî, *age.*, II, s. 243, Aksarayî, *age.,* s. 56-57; İbn Şeddâd, *age.*, s. 34; Yûnînî, *age.*, II, s. 198; Ahmed b. Ali Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, I/II, Kahire 1941, s. 588; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 518. Berke Han, müttefiki Memlük sultanı Baybars'a yazdığı mektuplarda, damadı II. İzzeddin Keykâvus'a yardımcı olmasını tavsiye etmiştir. Aksarâyî de *Berke Han Sultan İzzeddin geldiği zaman, büyük bir ordu hazırlayıp ihtiyaçlarını karşılayarak II. İzzeddin Keykâvus'u ülkesine göndermeyi planlamıştı* diyerek bu görüşünü teyit etmiştir. *Anonim Selçuknâme*, III, s. 54; Togan, *age.*, s. 269; İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, C XXII/S. 33, s. 53-54.

37 II. Keykâvus'un vefatı üzerine Altın Orda hükümdarı Mengü Timur, sultanın oğlu Mesud'u üvey annesi Urbay Hatun ile Moğol âdeti gereği evlendirmek istemiş, Mesud bu teklifi kabul etmeyerek Anadolu'ya geçmiştir. Bu konuda bk. Muharrem Kesik, *Cenabi Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-Zahir fi Ahvali'l-Evail ve'l-Evahir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994. s. 24; W. De Tiesenbausen, *age.*, s 177; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* s. 582.

38 Mengü Han ilk önce tüm Selçuklu ülkesini II. İzzeddin Keykâvus'un idaresine bırakmış ve ona verilmek üzere Amasya valisi Seyfeddin Torumtay'a altın bir payza vermiştir. Bu payza daha sonra IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a verilecektir. Ancak Urbay Hatun'un Seyfeddin Torumtay ve ailesi ile buradan bir yakınlıklarının olduğu düşünülebilir.

39 Asıl adı Güray Hatun bint-i Samuk Noyan olup, babası Samuk Noyan Anadolu valisidir, bk. Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi,* C II, İstanbul 1332, s. 247.

40 Baybars el-Mansûrî, *age.,* s. 168-169; Hüseyin Hüsameddin, *age.*, II, s. 247, 248; Turan, *Selçuklular*

Bundan başka, II. İzzeddin Keykâvus'un eşlerinden birinin 683 (1285) yılında yaşadığı ve Aksaray'da bulunduğu, sonra da Konya'ya gelerek burada ikamet ettiği bilinmektedir[41]. Urbay Hatun II. Gıyâseddin Mesud'un annesi olduğuna göre, aynı zamanda II. Keykâvus'un adı bilinmeyen eşidir. Ayrıca Fatma Hatun'un vakfına gelir getiren araziler arasında Antalya'dan bazı köyler ve mezralar vardır. Bu durum, eğer Urbay Hatun, Fatma Hatun'un annesi ise, ona ikta edilen Antalya'nın bazı köylerinin kızına kaldığına ve Fatma Hatun'un vakfına gelir olarak kaydedildiğine işaret olabilir. Dolayısıyla Urbay Hatun'un ölüm yeri ve tarihi bilinmediğinden Fatma Hatun'un inşa ettirdiği türbeye defnedilmiş olma ihtimali vardır.

Esterâbâdî, Fatma Hatun'un bir kızı olduğunu; … *II. İzzeddin Keykâvus'un kızlarından biri, Selçuklu hanedanının başına üst üste gelen, onlar hakkında yazılmış olan tarih kitaplarında uzun uzun anlatılan felaket ve belalar dolayısıyla şartların zorlamasıyla Moğol beylerinden birinin nikahlısı olmuş, o evlilikten bir kız çocuğu dünyaya gelmiş ve bu kız çocuğu Niksar'da büyümüştür*…[42] şeklinde dile getirmektedir.

Fatma Hatun'un Niksar'da büyüyen kızından torunu Kayseri Kadısı Hüsameddin'in[43] oğlu Kadı Siraceddin ile evlenmiştir[44]. II. Gıyâseddin Mesud'un ikinci saltanatı sırasında, Fatma Hatun'un Konya'daki külliyesini tamamladığı tarihlerde, 701-702 (1302-1303) yıllarında Hüsameddin Hüseyin, Kayseri ve Memâlik-i Rum kadısıdır. Babası Celâleddin Habib'den sonra kadılığa atandığı anlaşılan Hüsameddin Hüseyin'in bu görevini dönemin kaynakları da …*o tarihten itibaren onun evlâdı ve torunları, nesilden nesile birbiri peşine bu göreve tayin edilip, o işle meşgul oldular. Bu görev, onların hanedanına mahsus olarak uzun yıllar onların üzerinde kaldı* şeklinde tasdik etmektedir[45]. Hüsameddin Hüseyin muhtemelen *el-Veledü'ş-Şefîk*

Zamanında Türkiye, s. 598.

41 *Anonim Selçuknâme*, s. 45.

42 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 55.

43 Celâleddin Habib'in oğludur. Oğuzların Salur boyundan Mehmed, Hârizmli olup Kastamonu'ya göç etmiştir. Oğlu Celâleddin Habib medrese eğitiminden sonra Selçuklu devlet adamlarından Cemâleddin Hotenî'nin kızı ile evlenerek bu sayede Kayseri kadılığını elde etmiştir. Ayrıca, II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki taht kavgalarında Kayseri kadısı ve Hüsâmeddin'in de babası olan Celaleddin Habib, IV. Rükneddin Kılıç Arslan tarafından Kayseri'nin kendisine bırakılması için kardeşine elçi olarak gönderilmiştir, bk. Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *age.*, s. 53.

44 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *aynı eser*, s. 54-55.

45 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *age.*, s. 54.

adlı eserin müellifi Niğdeli Kadı Ahmed'in de halasının oğludur[46]. Niğdeli Kadı Ahmed, 701 (1302) yılında Kadı Hüsameddin'in yanında Kayseri'de divitdârlık ve hizmetgüzârlık vazifesiyle işe başlamıştır[47]. Kadı Hüsameddin'in Gıyâsiye ya da Safvetiye Medresesi'nde müderrislik yaptığından övgüyle söz etmiştir. Müellifin bu anlatımlarından Fatma Hatun'un torununun eşi olan Kadı Siraceddin'in babası Hüsameddin Hüseyin'in ilim sahibi bir müderris olduğu ve fıkıh kitaplarını şerh ettiği, ayrıca bazı eserler de kaleme aldığı, kızın birkaç nesilden beri kadılık yapan seçkin bir aileye gelin gittiği söylenebilir. Esterâbâdî ise Moğol beylerinin Kadı Hüsameddin sayesinde ihtida ettiklerini ve Selçuklu emîrlerinden birinin kızıyla evlendiğini dile getirmektedir[48].

Fatma Hatun'un damadı Siraceddin Süleyman kadı sıfatıyla Eretna Beyliği'ne elçi olarak gönderilmiştir. Alâeddin Eretna tarafından 735 (1335) yılından sonra Kayseri ve Sivas merkezli olmak üzere bir Türk Beyliği kurulmuştur. İlhanlı ve Celâyirlere rağmen Memlüklere 640 (1343) yılında bir elçi gönderen Alâeddin Eretna, Anadolu'yu sultanın nâibi sıfatıyla idare etmek istediğini Kayseri Kadısı Siraceddin Süleyman aracılığıyla bildirmiştir. Bunun üzerine Memlük sultanı, Alâeddin Eretna'ya Memâlik-i Rûm nâibi olduğuna dair bir belge göndermiştir[49].

Kadı Siraceddin ile evlenen Fatma Hatun'un kızı, Şemseddin Mehmed adında bir evlat dünyaya getirmiştir[50]. Şemseddin Mehmed Bey de Selçuklu döneminde vezirlik yapmış olan Celâleddin Mahmud Müstevfî'nin[51] oğlu Abdullah Çelebi'nin kızı ile evlenmiştir[52]. Böylece bu evlilikten Kadı Burhaneddin (ö. 1398) dünyaya gelmiştir. Kadı Burhaneddin, baba tarafından seçkin bir Selçuklu emîrine, babasının annesi tarafından II. İzzeddin Keykâvus'a, dolayısıyla Selçuklu ailesine bağlanmaktadır.

46 Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü'ş-Şefik ve'l-Hâfidu'l-Halik* I, trc. Ali Ertuğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, vr. 95 a, 151 a-b, 234 a.

47 Niğdeli Kadı Ahmed, *age.*, vr. 150b-152a.

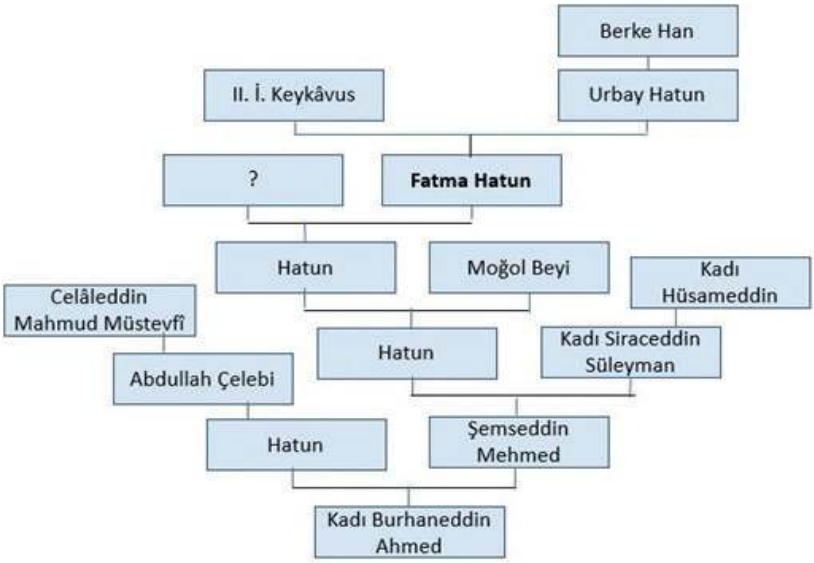
48 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *age.*, s. 55.

49 Ahmed b. Ali Makrîzî, *age.*, II, s. 635.

50 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *age.*, s. 55.

51 Celâleddin Mahmud, III. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında müşriflik makamından müstevfîlik makamına getirilmiştir. İbn Bîbî, Celâleddin Mahmud'u büyük âlim olarak vasıflandırır. Aksarayî ise, Celâleddin Mahmud'un maliye işlerinin şartlarını ve kurallarını mükemmele ulaştırdığını söyler. Aksarayî, *age.*, s. 71, 74; İbn Bîbî, *age.*, II, s. 175.

52 Abdülkerim Özaydın, "Kadı Burhaneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 74-75.

3. Fatma Hatun/Ferhûniye Külliyesi Vakfı

Külliye vakfına ait 21 Zilhicce 700 (27 Ağustos 1301)[53] tarihli vakfiyenin Ğurre-i Cemâziyelâhir 866 (3 Mart 1462)[54] tarihinde çıkartılan sûretinin sûreti Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 596 numaralı defterin 151-152. sayfaları arasında asıl sıra numarası 146, sonradan verilen sıra numarası 134 ile kayıtlıdır. 146 ve 134 sıra numaralarını taşıyan vakfiyeyi; Karaman Kadıaskeri Mehmed b. Mehmed aslı ile karşılaştırmış, Konya Kadıları Mehmed b. Ahmed eş-Şafi'î ve Şeyh Ali b. Mecdüddin şer'î olarak uygunluğunu tasdik etmişlerdir. İmza yeri açık kalan başka bir kadı ise kendisine arz edilen vakfiye sûretinde bazı ilave ve tadiller gördüğü için Süleymanşehri Kadısı Mehmed b. Ahmed b. Süleyman tarafından tasdik edilen ve mütevellinin elinde bulunan seksen satırlık asıl nüsha ile karşılaştırma yaparak onaylamıştır. İ. H. Konyalı eserinde Fatma Hatun külliyesine ait 3 Arapça vakfiyenin olduğunu belirtmiştir. Bunların Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 596 numaralı defterin 146 ve 151. sayfalarında, 134 ve 146 sıra numaralarında kayıtlı iki vakfiye olduğunu, üçüncü vakfiyenin ise 151. sayfadaki vakfiyenin sûreti olup, bir numaralı defterin 42. sayfasında bulunduğunu iddia etmiştir. Hâlbuki

53 VGMA. 596, s. 151, 152.

54 İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Konya 1997, s. 216-217.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Fatma Hatun'a ait birkaç yazım farklılığı dışında içerik olarak birbirinin aynı olan iki nüsha vakfiye mevcuttur. Bu sûretlerin biri VGMA. 2178, s. 42'de kayıtlıdır. Diğer nüsha ise VGMA. 596, s. 151-152'dedir. Bu vakfiyenin asıl sıra numarası 146, sonradan verilen sıra numarası 134'tür. İ. H. Konyalı hem sıra numaralarını hem de sayfa numaralarını karıştırıp, bir vakfiyeyi iki farklı vakfiye sûreti olarak değerlendirmiştir.

Her iki nüshanın sonunda da vakfiyenin 21 Zilhicce 700 (27 Ağustos 1301)'de şahitlerin şehadetiyle tanzim edildiği ve 866 (1462)'de nakledildiği yazılıdır. Ayrıca 2. nüshanın baş tarafında "hülâsa" yani özet ifadesi kullanılmıştır. Bu bilgilerden hareketle vakfiyenin 1462 tarihinde ya orijinal belgeden ya da orijinal belgeye ulaşılamadığı için sözlü olarak özet bir şekilde kaydedildiği söylenebilir.

Vakfiyenin düzenlendiği H. 700 tarihinde Mufahhar el-hâc ….İftihâreddin Cevher b. Abdullah Atik, Melikü'l-ümerâ Süleyman b. Şerîf, Mufahharü'l-hüddâm Seyfeddin Abdullah Atik el-merhûm Fahreddin, Ahmed b. Hüseyin Faysal Balaban, Mehmed b. Süleyman b. İsa ibn Abdullah, Eşref b. Süleyman, İsa b. Musa ve Mehmed b. Saidü'l-Konevî'nin şahitlikleriyle tanzim edilmiştir.

596 numaralı defterin 152. sayfasındaki vakfiye sûretinin bitiminde muhtemelen H. 866 yılında vakfiye nakledilirken hazır bulunan şahitlerin de isimleri verilmiştir. Bunlar; Mevlâna Hayreddin b. Halil, el-hâc Seyyid b. Seyyid Ali, İbrahim Fakih b. İsa, Abidin b. İbrahim, Cemal b. Şadgâm, Nuh Hacı b. Halil, el-hâc Halil b. İdris Fakih, el-hâc Mustafa b. el-hâc Gelme?, Osman b. el-hâc Yusuf el-menân, Mevlânâ Mahmud b. Mustafa fakr?, Ali ibn Mustafa'dır.

Vakfiyenin sonunda, bir sûretinin 1242 (1826) yılında Konya Evkâf defterine kaydedildiğine dair bir kayıt vardır. Yine 1325 (1909/1910) tarihinde vakfın muhasebecisi Paşazade İbrahim Bey ve Fatma Hatun Külliyesi'nin mütevellisi tarafından vakıf yeniden inşa ettirilmiş ve yine aynı tarihte vakfiye padişah emriyle deftere kaydedilmiştir.

Selçuklu dönemi vakfiyelerinde genellikle tevliyet erkeklere veya erkek nesle şart koşulmuştur. Ancak Fatma Hatun'un vakfında kadınları da idareye dâhil etmesi, onun vakıf idaresinde kadın istihdamını desteklediğini göstermektedir. Vakfiyede geçen çeşitli şehirlere bağlı köy ve yer adlarının Selçuklu yerleşimlerinin günümüze kadar gelen bölgelerini tanıma konusunda çok önemli katkıları vardır. Ayrıca dükkân, ev, köşk gibi bina nitelikli vakıf mülklerin şehirleşme içindeki yerini tespit etmek de bu sayede mümkün olmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi Fatma Hatun'un inşa ettirdiği külliye; dârü'l-huffâz, mescit ile türbeden oluşmaktadır. Fatma Hatun burayı annesi, sütannesi ve kendisi için 700 (1301) yılında inşa ettirmiştir[55]. Vakfiyelerde ve arşiv kayıtlarında "Ferhûniye Fatma Hatun Dârü'l-huffâzı[56], Ferhûniye Huand Hatun Türbesi[57], Hatuniye Vakfı[58], Keykâvus kızı Fatma Hatun Türbesi[59]" şeklinde geçmektedir. Fatma Hatun bu yapılar dışında Konya'da iki tane de köşk inşa ettirmiş, ancak köşkleri ve dârü'l-huffâzı günümüze ulaşmamıştır. 16. yüzyıldan itibaren arşiv kayıtlarında vakfa ait bir de zaviyeden bahsedilmektedir[60]. Ayrıca dârü'l-huffâz görevlilerine ilaveten zaviyedâr atamalarının yapılmış olması bu vakfın belirli bir dönemden sonra zaviye hizmeti verdiğini de göstermektedir[61].

Kur'ân-ı Kerîm'in öğretilmesi, ezberletilmesi ve farklı okuyuşları (vecih) talim için inşa edilen eğitim kurumlarına Türkiye Selçukluları döneminde Dârü'l-huffâz adı verilmiştir[62]. Dârü'l-huffâzlar, Fatma Hatun Külliye'sinde olduğu gibi verdiği ilmin içeriği bakımından daha çok cami ile birlikte inşa edilmişlerdir. Selçuklu toplumunda küçük yaştaki çocuklara Kur'ân eğitimi vermek, İslâm dinini öğretmenin ve toplum için ortak bir kültürel referans çerçevesi oluşturmanın da temelidir. Fatma Hatun Dârü'l-huffâzı'nda eğitim gören hafızlardan bazıları muhtemelen türbede Kur'ân-ı Kerîm okumaktaydılar. Ayrıca burada görevli olan cüzhanlardan bazıları Konya'daki başka vakıflarda da hisseli ve maaşlı olarak çalışmışlardır[63].

a. Külliyenin Konumu

Fatma Hatun'un külliyesinin bulunduğu yer, Selçuklu dönemi âlimlerinden Esirüddin el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-Ebherî'nin[64] muhtemelen

55 Önder, *age.*, s. 144-145; Aynur Durukan, "Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar", *Vakıf Kuran Kadınlar-Bildiriler*, (2019), s. 31, 32.

56 Uzluk, *age.*, s. 18-19

57 Seyit Ali Kahraman, *age.*, s. 55.

58 *VGMA. 2178*, s. 45; VGMA. 556, s. 9.

59 *VGMA. 149/*284-4045.

60 Seyit Ali Kahraman, *age.*, s. 55.

61 Konya Şer'iyye Sicili (KŞS.), XIV, s. 175/1.

62 Abdurrahman Çetin, "Kur'an Öğretim Tarihi ve Öğretim Kurumları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C I/S. 1, 1986, s. 95-101.

63 1897 yılında Fatma Hatun Dârü'l-huffâzında görev yapan bir cüzhan aynı zamanda Kadı Mürsel Camii'nde de çalışmaktadır, bk. *VGMA. 2180*, S. 63.

64 Esirüddin Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-Ebherî (öl. 1265), Semerkantlı bir aileye mensup olup Musul'da doğmuştur. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamakla beraber, onun

önceden evinin bulunduğu ve vakfiyede "Esirüddin Evi" olarak maruf hâle gelen yerdedir[65]. Buranın konumu bugün Alâeddin Tepesi'nin kuzeyinde Ferhûniye Mahallesi'nde Başara Bey Mescidi'nin yakınındadır ve Aligav Tekkesi'ne kadar ulaşmaktadır. Türkiye Selçukluları döneminde Konya'nın Alâeddin Tepesi sur içinde başlayan imar faaliyetleri 13. yüzyıldan sonra kuzey yönünde Fatma Hatun vakfının da içinde bulunduğu Ferhûniye Mahallesi'ne doğru genişlemiştir. Yeni Kapı'nın kuzeybatı tarafına düşen bölgede Ertaş Kapısı bulunmaktadır. Bu kapının hemen dışında Ferhûniye Mahallesi yer almaktadır. Dolayısıyla bu bölge şehrin ilk seçkin yerleşimlerinden biridir. 615 (1219)'da inşa edilen Başarabey Mescidi'nin bulunduğu bölge, II. Kılıç Arslan zamanında bağlık ve bahçelik bir alandır[66]. Burada devlet adamları ile zenginlerin yazlık saray ve köşkleri vardır. Taht mücadeleleri sırasında I. Gıyâseddin Keyhusrev (1192-1196, 1205-1211), III. Kılıç Arslan'a (1204-1205) destek veren Konya halkını cezalandırmak için bu bağ ve bahçelerdeki ağaçları kestirmiş, köşk ve sarayları külüngle yıktırarak ateşe vermiştir[67]. Sebebi bilinmemekle birlikte 989 (1582) yılından itibaren külliyenin bulunduğu mahalle "Ferhûniye" olarak anılmıştır[68].

b. Vakfın Şartları ve Gelirlerinin Taksimatı

Vakfiyeye göre gelirin tamamı öncelikle türbenin, Esirüddin evinin ve Konya'da Selver Köşkü olarak bilinen bağın tamirine sarf edilecektir. Eğer türbe yıkılırsa tamir masraflarının mümkün oldukça mütevellinin ya da vakfın diğer gelirlerinden

ilim tahsil ve tedrisi için Musul, Bağdat, Erbil ile Anadolu ve İran'ın çeşitli merkezleri arasında çeşitli seyahatler yaptığı, ayrıca ünlü kelam, felsefe, fıkıh ve tefsir alimi Fahreddin er-Râzî (öl. 1210) ile ünlü bilgin Kemaleddin b. Yunus'un (ö. 1242) önde gelen talebelerinden biri olduğu bilinmektedir. Aralarında *Vefeyatü'l-a'yân*'ın müellifi İbn Hallikân, "Kâtib" lakabıyla anılan ve meşhur mantık kitabı *Risaletü'ş-Şemsiyye fi kavâidi'l-mantıkıyye*'yi kaleme alan Necmeddin Ali b. Ömer el-Kazvînî ve Şemseddin Muhammed b. Mahmud el-İsfehânî'nin de bulunduğu çok sayıda öğrenci de yetiştiren Ebherî, Şebister'de vefat etmiştir (1265?), bk. Esirüddin Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-Ebherî, *Keşfü'l-hakâ'ik fî tahrîri'd-dekâ'ik* Süleymaniye Ktp., Carullah nr. 1436, vr. 134a (müstensihin Ebherî'nin öğrencisi Şemseddin Muhammed b. Mahmud el-İsfehânî'ye istinaden düşülen not).

65 İbn Bîbî, *age.*, II, s. 131.

66 Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996, s. 121, 122.

67 İbn Bîbî, *age.*, I, s. 105.

68 KŞS. II, 145-2; KŞS. XII, 42-2. Selçuklu Döneminde Konya'da bilinen on dört mahalle ve mevki adı vardır. Azize Yasa *Menâkıbü'l-Arifin*'i referans göstererek on beşinci yerleşimlerden birinin de "Fahrünnisa havalisi" olduğunu ifade etmiş, ancak adı geçen menâkıbnâmede böyle bir kayda rastlanılmamıştır, Bk. Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk İslâm Şehri Olarak Konya*, s. 122.

de tahsil edilebileceği belirtilmiş, türbenin ihyasının mümkün olmadığı durumda ise mütevellinin türbe için vakfettiği ¼ geliri Müslümanların fakirlerine sarf etmesini şart koşmuştur. Ayrıca Fatma Hatun, diğer tüm vakfiyelerde olduğu gibi, vakfın gelirlerinin hiçbir şekilde satılıp hibe edilmemesini, miras bırakılmamasını, vakfiyenin hükümlerinin değiştirilip iptal edilmemesi gerektiğini belirtmiştir[69].

Fatma Hatun vakfın gelirlerini dörde ayırmıştır. Buna göre gelirlerin dörtte biri, annesinin ve kendisinin kabrinin bulunduğu türbenin tamirine, sergisine, kandillerine, mumuna, çerağ yanacak zeytinyağına ve önemli gecelerde yapılacak sadakaya, her pazartesi ve perşembe ile recep, şaban, ramazan aylarında her gün bir defa türbeye devam edecek hafızlara, imama, müezzine, ferrâşa tahsis edilmiş, adı geçen görevlilerin tayin ve azilleri ise mütevellinin sorumluluğuna bırakılmıştır[70].

Gelirin diğer dörtte biri Fatma Hatun'un ve annesinin kadın ve erkek azatlılarına tahsis edilmiştir ki bunların adları da bizzat vakfiyeye kaydedilmiştir[71]. Bu kişilerin arasında fakîhlerin bulunması, Fatma Hatun ve annesinin ilmî sınıfı da desteklediğini ve hizmetlilerine ilim tahsil etme imkânı verdiğini açıkça göstermektedir. Fatma Hatun'un kendi azatlılarının adları; İftiharüddin Cevher, Abdullah oğlu Hoca Sabih, Yakub oğlu Fakîh Alemüddin, Şücaeddin oğlu Şemseddin Uğurlu ve kardeşi Ali Bekir, Abdullah oğlu Aksungur, Abdullah oğlu Kutlu Bey, Abdullah oğlu Ağa Bekir, Abdullah oğlu Alemüddin Şeyh, Sunkurca oğlu Şemseddin Mehmed, kardeşi Ahmed, Karaca oğlu Osman ve babası Uran bin Davud'dur. Fatma Hatun'un özgürlüğüne kavuşturduğu kadın hizmetlilerin adları ise Araku'l-Hevâ, Kasbü's-süker Lems, Sünbüle, Yavaş Hatun, Şems, Mâh-ı Cihan, Mâh-ı Efruz, Mâh-ı Rûy, Müştehâ, Nâzin, Şirin, İnci Nigâr, Rûz-ı Cihan Hatun, Hızır'ın kızı ve annesi, Hümâ, Mahmûde, Ayşe ve onun büyük annesidir. Fatma Hatun'un annesinin de Bedreddin Lü'lü' adında bir azatlısı vardır. Bu kimselere ayrılan tahsisat kendilerinden sonra da erkek ve kız çocuklarına eşit olarak nesilden nesle devredecek, eğer nesillerinden hiç kimse kalmazsa Müslüman fakirlere

69 VGMA. 596, s. 151/152.

70 VGMA. 596, s. 151, 152.

71 Türkiye Selçuklularında köle istihdamı mevcuttur. Ancak bu kölelik sistemi zanaata ve ev hizmetlerine yöneliktir, bk. Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 145. Kölelerin saltanat üyeleri ve devlet adamları tarafından azat edilerek özgürlüklerine kavuşturulmaları Selçuklu döneminde oldukça olağan bir durumdur ve dönemin vakfiyelerinde buna dair çokça örnek vardır, bk. VGMA. 582/307/211; VGMA. 582/512/384.

verilecektir[72]. Aile azatlılarına tahsis edilen bu hissenin tasarrufu konusunda zaman zaman sorun yaşandığı 1110 (1699) yılı kayıtlarına yansımıştır[73].

Dörtte bir hissenin diğeri külliyenin idaresiyle (tevliyetiyle) görevlendirilen Fatma Hatun'un azatlı hizmetlilerinden Abdullah oğlu Şücaeddin Uğurlu'ya bırakılmıştır. Bu gelir de Şücaeddin Uğurlu'nun nesli devam ettiği sürece erkek ve kız evlatlarına eşit olarak verilecek, neslinin kesilmesi hâlinde ise kadının tayin edeceği mütevelliye devredecektir.

Fatma Hatun son hisse olan türbenin bulunduğu yerdeki Esirüddin olarak bilinen evin ikametini de mütevvelli olarak atadığı Şücaeddin Uğurlu ve ailesinin ikametine bırakmıştır. Mütevellinin neslinden gelenler mutlaka Konya'da ikamet edecek, şehirden ayrılırlarsa bu haktan faydalanamayacaklardır.

c. Vakfedilen Zirai Gelirler

Fatma Hatun/Ferhûniye Vakfına ait köylerden elde edilen zirai gelirlerin yüzyıllar içindeki durumu değişkenlik göstermektedir. Tarihi süreç içerisinde sosyal hayatta yaşanan iç karışıklıklar, savaşlar, enflasyon, işsizlik ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan huzursuzluklar vakıfları da etkilemiştir. Dolayısıyla vakıfların gelir-gider dengeleri bozulmuş, gelirlerinin tahsil edilemediği dönemler olmuştur. Fatma Hatun'a ait vakfiyede de yer alan yirmi beş köyden Emîr Aziz, Tandon, Göktaş, Sobaruk, Salo, Akviran, Sarı Gereklu, Pelüt Ağacı, Yaş, Evli, Elibolu, Muslu, Yassıviran, Hacı gibi on dördünden Osmanlı döneminde gelir tahsil edildiğine dair kayda rastlanılmamış, bu nedenle aşağıdaki zirai gelirler tablosunda yer verilmemiştir. Bunun sebebi, sonraki yıllarda vakıf kayıtlarında adı geçmeyenler diğer vakıf köylerle birleştirilmiş, köy adları değişmiş ya da tamamen vakfın elinden çıkmış olabilir. Bununla birlikte vakfın kurulduğu 14. yüzyıl ile görevli ataması yapılan 20. yüzyıla kadar dönemler arasında belgelerdeki bilgi eksikliğinden kaynaklanan boşluklar mevcuttur. Bu nedenle aşağıdaki tabloda vakfa gelir elde edilen yıllar, belgelerdeki verilere dayanılarak oluşturulmuştur.

700 (1301) yılında vakfiyede belirtilmiş olan gelir getiren köy, köylere bağlı mezra ve bağların bazılarının gelirleri 880 (1476) yılı kayıtlarında da yer almaktadır[74].

72 VGMA. 596, s. 151, 152.

73 KŞS. XXXII, 98/2.

74 II. Mehmed döneminde vakfa gelir getiren köyler, Kayser Oğlanı, Yenice, Hasan, Kemük Viran, Ekizce, Dosta Kızılcaköy ve Şeker Armut'tur. Selver'de de bir bağ kayda eklenmiştir, bk. Uzluk, *age.*, s. 18-19.

Yine 887 (1483)'te vakfın bazı köy ve bağlarına gelir yazılmıştır[75]. 917 (1512) yılında birçok köy ya da bağın gelirleri eksik olmasına rağmen toplam vakıf gelir kaydı mevcuttur[76]. Buna karşın aynı yıl, külliye içerisindeki mescidin geliri 1.030, türbenin geliri 19.244, zaviyenin geliri ise 402 akçedir. 1088 (1678) yılında vakıf köylerinden Kayser Oğlanı köyünün öşür gelirlerinin Ferhûniye Mescidi'ne ait olduğu ve yine Beş Kilise ve Hasan köyünün de hâlen aynı vakfa ait bulunduğu görülmektedir[77].

Osmanlı döneminde Fatma Hatun Vakfı'nın bina ve zirai mülkleri mukataa usulü yani iltizam sistemi ile işletilmiştir[78]. Buna ait kayıtlar mevcuttur. 970 (1563) yılında Mütevelli Emrullah ve Ahmed, Fatma Hatun vakfı mahsul gelirlerini mukataaya tutan ancak ölen Abdurrahman üzerinde mahsul kaldığını bu sebeple bu mahsulün varis vekili Abdi Çelebi'den tahsil ettiklerini söylemişlerdir[79]. Bu durumda vakfın bir yıllık hissesini, mültezimin vereceği mahsuller ile mütevellinin vakıf reayasından tahsil etmesi gereken vergiler oluşturmuştur[80]. Fatma Hatun vakfına sadece köylüler öşür ödememiş, piyade ve müsellem gibi askeri teşkilata bağlı olan birlikler de öşür vermişlerdir[81]. 1243 (1828) yılında vakfın zirai gelirleri çoğunlukla buğday, çavdar ve arpadan oluşmaktadır[82].

Vakfın en temel işlevlerinden biri kurumların devamını sağlayabilmesi için vakıf gelirlerinin düzenli tahsil edilmesi ve artırılmasıdır. Ancak Ferhûniye Vakfı'nın bazı köylerinde 1254 (1839) yılından itibaren zirai faaliyetler durmuştur. Armutlu Köyü ve buraya bağlı mezra halkı mahkemeye başvurarak Suğla Gölü'nün taşması sebebiyle vakıf köylerde ziraat yapılamadığını ifade etmişlerdir[83]. Aynı şekilde tarihî süreçte vakıf köylerin bazı arazilerini haksız yere gasp da vakfın gelirlerini azaltmıştır. Bu tür bir durum 1274 (1858) yılında Fatma Hatun'un köylerinde gerçekleşmiştir. Kayser Oğlanı ve Yeniceköy'ün? de içinde bulunduğu

75 1483 yılı Osmanlı kaydında bu köyün adı Kümül şeklinde kayıtlıdır, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.) 565, vr. 24b.; M. Akif Erdoğru, agm., s. 155, 156.

76 Seyit Ali Kahraman, *age.*, s. 55.

77 KŞS. XXIV, s. 102/1.

78 Hammer, *age.*, I, s. 239.

79 KŞS. I, 227/10.

80 KŞS. II, 208/1.

81 BOA. TTd. 564. vr. 15b; 565, vr. 24b.

82 VGMA. 2178, s. 45.

83 VGMA. 2178, s. 45.

yaklaşık 4000 dönüm arazi Hatuniye Vakfı[84] tarafından gasp edilmiş, ancak vakfın mütevellisi Cebecizâde Ali Ağa'nın mahkemeye başvurmasıyla durum çözüme kavuşturulmuştur[85]. Ferhûniye Vakfı'nda 1331 (1913) yılına kadar görevliler atanmasına ve bunlara mahsul cinsinden ödeme yapılmasına rağmen arşiv kayıtlarında en son 1277 (1861) yılına ait gelir kaydedilmiştir.

Tablo 1: Ferhûniye Vakfının Zirai Gelirleri

Şehir, Belde ve Nahiye[86]	**Köy ve bağlar**[87] **1301**	**1476**[88] **(akçe)**	**1483**[89] **(akçe)**	**1501**[90] **(akçe)**	**1512**[91] **(akçe)**	**1828**[92] **(kuruş)**	**1838**[93] **(kuruş)**	**1861**[94] **(kile)**
Konya (ş.)	Selver köyü	660	600	600	600			
Konya (ş.)	Hasan köyü	455	540	542		6.830	2.752	
Konya (ş.)	Ekizce köyü	250	240	297	280			
Konya (ş.)	Selver Köşkü Bağı		60	350				
Konya (ş.)	Beş Kilise[95] köyü	2.360	2.880	4.427				

84 Hatuniye Mescidi 1213 yılında Nizâmeddin Yağıbasan'ın oğlu Muzafferüddin Mahmud'un kızı Raziye Devlet Hatun tarafından inşa edilmiştir, Bk. VGMA, 2178, s. 230, 436.

85 VGMA. 2178/51-41.

86 Şehir, nahiye ve belde sınıflandırmaları vakfiyede belirtildiği şekilde verilmiştir.

87 Vakfa gelir getiren bazı köy ve bağlar vakfiyede "tevâbi" şeklinde şehir, belde ve nahiyelere bağlı olarak kaydedilmiş, ilgili tablo da bu bilgilere göre oluşturulmuştur.

88 BOA. TT.d. 564.

89 BOA. TT.d., 565, vr. 24b.

90 BOA. TT.d., 565, vr. 24b.

91 Seyit Ali Kahraman, *age.*, s. 55.

92 VGMA. 2178, s. 45.

93 VGMA. 2178, s. 45.

94 VGMA. 2178, 46/36.

95 1483 yılı Osmanlı kaydında bu köyün adı Kayser Oğlanı şeklinde kayıtlıdır, bk. M. Akif Erdoğru, agm., s. 156.

Akşehir (b.)	İsmail		120	1.190		317	240	
Larende (ş.)	Zuside köyü					5.825	1.719	
Larende (ş.)	Kuzucu[96] köyü	5.190	2.580	6.549	8.400	1.257		
Larende (ş.)	Kamiloğlanı köyü				1.680	130[97]		
Larende (ş.)	Kalme[98]		240					
Azazem (ş.)	Armutlu köyü	1.988	2.230	2.354	1.050	1.420		
Toplam		11.533[99] akçe	9.490 akçe	17.560[100] akçe	19.244 akçe	15.779 kuruş	4.711 kuruş	627 kile[101] tahıl

Fatma Hatun Evkâfi'nın şehir merkezinde kira getirisi yüksek dükkân gibi yapıları içerdiği görülmekle birlikte, daha çok toprak gelirlerine dayalı bir sistemi olduğu ifade edilebilir. Bu uygulama Selçuklu vakıflarının temel özelliğidir.

d. Vakfedilen Bina Gelirleri

Vakfiyede adı geçen köşk ve evlerin gelir getirici olup olmadığı belli değildir. Türkiye Selçukluları döneminde sultanlar, hanedan üyeleri ve devlet adamları şehrin çevresinde yazlık olarak kullanmak üzere bağ ve bahçelerle çevrili iki ya da tek katlı köşkler inşa ettirmişlerdir[102]. Fatma Hatun'un köşkleri de bu türden

96 1483 yılı Osmanlı kaydında bu köyün adı Kızılca Kuyu şeklinde kayıtlıdır, bk. M. Akif Erdoğru, agm., s. 156.

97 *VGMA*. 2178, s. 45.

98 1483 yılı Osmanlı kaydında bu köyün adı Kümül şeklinde kayıtlıdır, bk. M. Akif Erdoğru, agm., s. 156.

99 BOA. TT.d. 564, vr. 15b; BOA. TT.d. 565, vr. 24b.

100 BOA. TT.d. 565, vr. 24b.

101 1 kile/kiyel yaklaşık 25 kg. dır. Bu standart kile ölçüsüdür. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C 2, MEB. Yay., İstanbul 1993, s. 28; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C 1, ed. H. İnalcık-D. Quataert, çev. H. Berktay, Eren Yay., İstanbul 2000, s. 444.

102 II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia eden Cimri lakaplı Alâeddin Siyavuş ve Sebz-i Köşk'ü hakkında İbn Bîbî: *…o tarihten sonra Cimri her gün Yeşil Köşk'e gidip orada yiyip içer ve kadınlarıyla eğlendikten sonra Devlethâne'ye gelirdi* şeklinde bahsetmiştir, bk. İbn Bîbî, *age.*, II, s. 210. Konya'da bunun dışında Filobâd adında ve diğer başka köşkler de vardır. Cimri lakaplı Alâeddin Siyavuş ile ilgili bilgi için bk. Sefer Solmaz, "Alâeddin Siyavuş", *Konya Ansiklopedisi,* C I, Konya Büyükşehir

olmalıdır. Osmanlı döneminde ise icareteynli vakıflarda hem zemin hem de üzerinde tesis edilen binalar doğrudan vakıf mülkü sayılmış, bu alanlar vakıf adına kiraya verilmiştir. Fatma Hatun, vakfiyesinde külliyeye herhangi bir dükkân vakfetmemiş olmasına rağmen, 1644 yılında vakfın At Pazarı Kapısı dahilinde sayısı bilinmeyen dükkânları vardır[103]. Konya dış surunun güneydoğu tarafına doğru açılan At Pazarı Kapısı, Türkiye Selçukluları döneminde şehrin ekonomik ve sosyal olarak en canlı bölgesinde yer almaktadır[104]. Bilindiği gibi mütevellilerin en önemli vazifelerinden birisi de artan vakıf gelirlerinden gelir getirici yeni yatırımlar yapmaktır. Bu dükkânlar da muhtemelen sonraki yüzyıllarda vakfın bina gelirlerine mütevelliler tarafından satın alınarak dâhil edilmiş ya da başka şahıslar tarafından vakfa gelir olarak tahsis edilmiştir. Ancak bu konuyla ilgili arşiv belgelerinde herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Tablo 2: Ferhûniye Vakfının Binaları

Şehir	Bina Türü	Miktar	Belge
Antalya	…. Köşkü	2	VGMA. 596, s. 151, 152.
Konya	Şarabhâne[105] Evi	1	VGMA. 596, s. 151, 152.
Konya	Köşk	2	VGMA. 596, s. 151, 152.
Konya	At Pazarı Dükkân	?	KŞS. VIII, s. 97/1.

e. Külliyenin İdaresi

Fatma Hatun, 1300 tarihli vakfiyesinde külliyenin tevliyetini yani idaresini kendi azatlı kölelerinden Şücaeddin Uğurlu'ya bırakmış, mütevellinin görevlerini de belirtmiştir. Buna göre, mütevelli vakfı idare ederek buraya gelir getiren mahsul ve meyveler ile vergileri ve diğer gelirleri tam bir şekilde tahsil ederek vakfın

Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2010, s. 166-167; Sefer Solmaz, "Cimri Olayı", *Konya Ansiklopedisi*, C II, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2011, s. 266-268.

103 KŞS. VIII, s. 97/1.

104 KŞS. LVI, s. 172-1.

105 Vakfiyede … *şarabhâne namıyla maruf evin tamamını vakfetti* şeklinde kayıtlıdır, VGMA. 596, s. 151, 152. Selçuklular saray ve halk mutfaklarında birçok şurup çeşidi imal etmişler, bu çeşitlilik dönemin kaynaklarına da yansımıştır. Şaraplar kızıl, kırmızı (lal), yakut ve erguvânî gibi renklerine göre tasnif edildiği gibi kuru üzümden çekilme şarap, hurma ve nar şarabı gibi ham maddelerine göre de sınıflandırılmışlardır, Bk. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mevlânâ'nın Rubaileri*, Türkçe terc. Nuri Gençosman, İstanbul 1997, s. 33, 175; İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'iye fi'l- Umuri'l-Ala'iye (Selçuk Name)*, C I, 66. Dolayısıyla vakfiyede "şarabhâne evi" olarak maruf hâle gelen yerin çeşitli şurupların yapıldığı bir yer olduğu düşünülebilir.

masraflarına harcamalıdır. Buna karşılık kendisine tahsis edilmiş olan ücret, vakıf gelirinin ¼'idir[106]. Mütevelli ve ailesi ile kendisinden sonra mütevelli olacaklar Fatma Hatun'un vakfettiği Esirüddin'in evinde oturacaklardır. Tevliyet, Şücaeddin Uğurlu'dan sonra erkek ve kız ayırt etmeden çocuklarına devredilecek, neslinden kimsenin kalmadığı durumda da Konya kadısı tarafından külliyeye bir mütevelli atanacaktır[107]. Mütevelli, vakfa atanacak olan görevlilerin tayin ve azillerinden de sorumludur. Şücaeddin Uğurlu'nun Konya Kalenderhâne Mahallesi'nde, Musalla Mezarlığı'nın içinde Şeyh Halilî Türbesi'nin güneybatısında bir türbesi vardır. Sanduka kitabesine göre 749 (1349) yılında vefat etmiştir[108]. Vakfiye şartlarına göre kendisinden sonra oğulları Şemseddin ve Ali de Fatma Hatun vakfında mütevellilik yapmışlardır.

Fatma Hatun Külliyesi Osmanlı döneminde de faaliyetine devam etmiş ve idaresini vakfiyedeki şartlara uygun olarak Şücaeddin Uğurlu'nun nesli sürdürmüştür[109]. Kadınlar da külliyeye mütevelli olarak atanmışlar, ancak genellikle kendi yerlerine tayin ettikleri erkekler ve eşleri bu görevi üstlenmişlerdir. Vakfın idaresinde zaman zaman uygunsuz hak ihlalleri de söz konusudur. 1071 (1661) yılında Hacı Abdi adlı şahıs vâkıf evlâdından olmamasına rağmen adına berat almış, ancak görev mahkemece hak sahibine iade edilmiştir[110]. Yine 1178 (1765) yılında vakfın mütevelliliğini Fatma Hatun'un vakfiyedeki şartına uygun olan es-Seyyid İbrahim kusursuz bir şekilde devam ettirmekte iken aileden olmayan Hafız Ali adındaki şahıs tevliyetin yarım hissesini şartlara aykırı olarak kendi üzerine kaydettirmiş,

106 Vakfın kurucuları bazen mütevellilere belirli bir miktarda maaş tahsis etmek yerine, vakfın gelirinden belirli bir oranda hisse vermekle mütevelliyi vakfın gelirini artırmaya teşvik etmişler, bu sayede artan gelire oranla mütevellinin de geliri artmıştır.

107 VGMA. 596, s. 151-152.

108 Sanduka kitabesinde Farsça:
چن شد شجاع الدین بحق
بادا جنان مأوای او
تاریخ نقل روح آن
داده بهشت به جای او
Şücaeddin öldüğünde, ulular (cenân) ona ruhunun cennete nakledileceği tarihi verdiler yazılıdır. Bk. İbrahim Hakkı Konyalı, *age.*, s. 758. Selçuklu dönemine ait 1303 tarihli bir satış belgesinde Şücaeddin Uğurlu, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun'a şahitlik etmiştir, Bk. M. Zeki Oral, "Sultan Hatun Senedi", s. 387; Selçuk Hatun, Tokat'ın İsa Meşhet köyünde bazı mezralar satın almıştır. Ancak buralar 16. yüzyılda Tokat'ta Şeyh Nusret Zaviyesi'ne gelir olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla Selçuk Hatun'un elinden tekrar çıkmış görünmektedir. KKA. TTd. No. 12, vr. 150 a.

109 M. Akif Erdoğru, agm., s. 155.

110 KŞS. XI, s. 5/4.

ancak mütevellinin itirazı üzerine hata düzeltilmiştir[111]. Yine 1331 (1913) tarihinde Cebecizâde Ömer Efendi vakfiye şartlarına aykırı olarak kendisi mütevelli ailesinden olmadığı halde tevliyeti üzerine almıştır. Konya Evkâf Müdürü Hacı Fahri Bey, mütevelli kaymakamı tayin edilerek durumu araştırmış ve neticede Ömer Efendi mütevellilikten uzaklaştırılmıştır[112]. Ömer Efendi'nin 1274 (1858) yılında vakıfta mütevellilik yapan "Cebecizâde" adını kullanarak kendisini sahte bir şekilde aileye dâhil ettiği anlaşılmaktadır.

1207 (1793) yılından itibaren Turgutoğulları ailesinden Huand Hatun Dârü'l-huffâzı Fatma Hatun'un külliyesine ilhak edilmiştir[113]. Osmanlı döneminde, Selçuklular zamanında Konya'da inşa edilen ve süreç içerisinde gelirleri azalan vakıfların, aynı vakıf kurucusunun diğer bir vakfına ilhak edildiğine dair örnekler vardır[114]. Ancak burada durum farklıdır. Dârü'l-huffâzların kurucuları farklı olmasına rağmen bir ilhak söz konusudur ve bu durum muhtemelen ikisinin aynı cins vakıf olmasından kaynaklanmaktadır.

Taranan arşiv belgelerinde 1081 (1671) yılına kadar sadece külliyeye mütevelli olarak atananların adlarına rastlanmıştır. 700 (1301) yılında atanan ilk mütevelli Şücâeddin Uğurlu'dan sonra 887 (1483) yılında Mehmed Çelebi, 917 (1512)'de Ahmed ile Lütfullah Çelebi birlikte, 969 (1562)'de Ali oğlu el-Hac Emrullah[115], 1038 (1629)'da Fahrünnisa Hatun[116], 1053 (1644)'te Derviş Ali[117] ve 1071 (1661) yılında Mehmed[118] adlı kişiler vakfın mütevellisidirler. Aşağıdaki tablodaki görevli adları bu nedenle 1081 (1671) yılından itibaren başlatılmıştır.

111 *VGMA. 1108*, s. 23.

112 *VGMA. 2181*, s. 106.

113 *VGMA. 408*, s. 58.

114 Konya Beyhekim Mahallesinde bulunan ve "Dön Baba Tekkesi", "Tahir ile Zühre Mescidi", "Arzu ile Kanber Tekkesi" gibi değişik isimlerle bilinen vakıf eserin gelirleri, 1483 yılında Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin banisi olduğu Darü'l-hadis Medresesine (İnce Minareli Medrese) devredilmiştir, bk. Zehra Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, İstanbul 2019, s. 184, 185.

115 *KŞS.* I, s. 227/8.

116 Yerine eşi Halil oğlu Şaban vekâleten mütevellilik görevini yürütmüştür, bk. *KŞS.* XXX, s. 135/5.

117 *KŞS.*VIII, 97/1.

118 *KŞS.* XI, s. 5/4.

Tablo 3: Çeşitli Tarihlerde Ferhûniye Vakfının Görevlileri ve Adları

Yıl	Mütevelli	Cüzhan	Nâzır	Câbî	İmam	Zaviyedâr	Müezzin	Türbedâr	Aşçı	Noktacı
1671	Mustafa oğlu Hasan[119]		el-Hâc Nurullah[120]			İbrahim[121]				
1678	Şaban oğlu İbrahim Çelebi[122]									
1682		Mehmed[123]								
1699	Ayşe[124]			Mehmed[125]	Abdülbaki[126]		Mustafa[127]			Abdullah[128]
1705		Mustafa		Abdülbaki[129]	Abdülbaki		Abdülkadir	Murtaza Halife[130]		Abdullah[131]
1716	Ayşe[132]	Mustafa	Mustafa[133]	Mehmet Çelebi ve Molla Mehmet[134]			Ebubekir			
1728	İbrahim ve Seyyid Ahmed[135]	Mustafa Halife[136]	el-Hac Ahmed[137]	Ali[138]			Mehmed			Mehmed[139]

119 KŞS. XV, s. 132/1.
120 KŞS. XIV, 167/1.
121 KŞS. XIV, s. 175/1.
122 KŞS. XXV, s. 102/1.
123 KŞS. XXVI, s. 254/3.
124 KŞS. XXXII, 98/2.
125 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defteri (VAD.) 1140, s. 500.
126 VAD. 1140, s. 491.
127 VAD. 1140, s. 498.
128 VAD. 1140, s. 491.
129 VAD. 1107, s. 23.
130 VAD. 1107, s. 30.
131 VAD. 1107, s. 30.
132 Ayşe'nin vekili Şeyh Mehmed Efendi'dir, bk. KŞS. XLVII, s. 53/1; VAD. 1107, s. 35.
133 KŞS. XLVII, s. 53/1.
134 KŞS. XLVII, s. 53/1.
135 VAD. 1112, s. 69.
136 KŞS. LI, s. 279/1.
137 KŞS. LI, s. 263/1.
138 VAD. 1119, s. 234.
139 VAD. 1128, s. 140.

1748	Ali [140]	Seyyid Ali	Seyyid İbrahim[141]	Seyyid Ali[142]				Hafız Mehmed[143]		
1774	es- Seyyid İbrahim[144]	Hafız Ahmed[145]	Seyyid Ali ve Seyyid İbrahim[146]	Seyyid Mehmed, Seyyid Ali Baba, Muslihiddin[147]		Seyyid Mehmed[148]	Hafız Ebubekir ve Hafız Muslihiddin[149]			Seyyid Abdullah ve Hacı Mustafa[150]
1808	Seyyid Ali	Musa[151]		Hafız Abdullah[152]			Mehmed[153]			
1828	Seyyid Ali[154]	Seyyid Mehmed ve Seyyid Abdülkadir[155]		Abdullah[156]			Ahmed b. Ali[157]			
1853		Seyyid Eyüb ve Seyyid Abdülhay[158]			Mustafa[159]					

140 VAD. 1106, s. 6.

141 Seyyid İbrahim Hz. Mevlânâ ailesindendir, bk. VAD. 1112, s. 60.

142 VAD. 1112, s. 48.

143 VAD. 1112, s. 67.

144 VAD. 1108, s. 22.

145 KŞS. LXII, s. 159/1.

146 VAD. 1113, s. 2.

147 Adı geçen câbîler, vakfın Hasan Köyü'nün tahsilatını yapmışlardır, bk. KŞS. LXII, s. 159/3.

148 VAD. 552, s. 5.

149 VAD. 1115, s. 13.

150 VAD. 1125, s. 40.

151 VAD. 554, s. 8.

152 VAD. 554, s. 8.

153 Mehmed adlı bu şahıs vakıfta yarım akçe ile yarım hisse müezzinlik, yarım akçe ile yarım hisse ferrâşlık ve yarım akçe ile de yarım cüzhanlık yapmakta, üç görevi birlikte yürütmektedir, bk. VAD. 554, s. 11.

154 VGMA. 2178, s. 45.

155 Cüzhanlık yapan bu kişiler aynı zamanda tekkenin bevvâblık yani kapı açıp kapatma ve güvenlik görevini yapmaktadırlar, bk. VAD. 556, s. 10.

156 VAD. 556, s. 9.

157 VAD. 557, s. 1.

158 VGMA. 149/280-4008/4013.

159 VGMA. 149/280-4008/4013.

1858	Cebecizâde Ali Ağa[160]	Ali Efendi[161]								
1862	Ali ve İbrahim	Mehmed		Abdullah Efendi[162]						
1876	Abdullah[163]	Seyyid Mehmed Efendi[164]	Abdullah	Abdullah Efendi[165]					İbrahim ve Ahmed[166]	Sadık Efendi[167]
1887	Mustafa ve Ömer[168]			Seyyid Ahmed[169]						
1894		Arif Çelebi			Osman Efendi[170]				Arif Çelebi[171]	
1896		Arif Çelebi[172]			Abdülhakim Efendi[173]					
1900					Hafız İsmail Efendi[174]					
1901		Adil[175]								
1912	Ömer Efendi[176]	Mehmed Arif Çelebi[177]								

160 VGMA. 2178/51-41.
161 VGMA. 2178/51-41.
162 VGMA. 2179/84, s. 39.
163 VGMA. 2179. s. 40.
164 KŞS. XCVI, s. 69/1.
165 VGMA. 2179. s. 40.
166 VGMA. 2179. s. 40.
167 VGMA. 2179., s. 39.
168 KŞS. CIV, s. 50/3.
169 VGMA. 2180, s. 414.
170 KŞS. CVII, s. 27/3.
171 VGMA. 149/284-4045.
172 VGMA. 2180, s. 63.
173 KŞS. CVIII, s. 56/4.
174 KŞS. CX, s. 64/5.
175 KŞS. CX, s. 144/1.
176 VGMA. 2181, s. 64.
177 VGMA. 2180/509, s. 102.

g. Külliyenin Personeli

Üçüncü olarak da vakfın personeline ödenecek olan maaşlardır. Türkiye Selçukluları döneminde vakfın personelini mütevelli, hafız, imam, müezzin ve ferrâştan oluşan beş kişi oluşturmaktadır. Ancak Osmanlı dönemine gelindiğinde ihtiyaca binaen hem vakıf görevlileri hem de sayıları artmıştır. Türbedâr, zaviyedâr, câbî, nâzır, aşçı, noktacı ve bevvâb sonraki dönemlerde vakfa dâhil olan diğer hizmetlileridir.

Dârü'l-huffâz, türbe ve camiden oluşan Ferhûniye vakfındaki görevliler maaşlarını Türkiye Selçukluları döneminde para birimi olan gümüş dirhem hesabıyla ya da aynî olarak ölçek hesabıyla buğday üzerinden almışlardır. Maaşları günlük, aylık veya yıllık olarak vakıf gelirlerinden ödenmiştir. Ferhûniye Hatun'un dârü'l-huffâz ve türbesine en sık ve en çok yapılan atama cüzhanlıktır. Vakıf kurucuları ölmeden önce kendi ya da ailelerinin ruhu için türbelerinde Kur'ân-ı Kerîm okuyacak hafızlar yani cüzhanlar için vakfiyelerinde şartlar belirlemişler, çoğu zaman bu hafızların kendi soylarından olmasına özen göstermişlerdir. Bununla birlikte cüzhanların zaman zaman görevlerini ihmal ettikleri 977 (1570) yılı kayıtlarına yansımış ve haftada iki gün olan bu görevi aksatanlara ücretlerinin verilmemesi ve bu miktarın vakfa harcanması mahkeme tarafından uygun görülmüştür[178].

Bunun yanında vakfın cüzhanlarının aynı zamanda Konya'daki bazı vakıfların mütevelliliğini de yaptıkları kaydedilmiştir[179]. Vakıfta dinî hizmetlerin yerine getirilmesinden sorumlu olan imamın ilk ataması 1311 (1894) yılındadır. Bu durum 1317 (1900) yılında merak konusu olmuş ve mahkemece 866 (1462) tarihinde görülen vakfiyesinin incelendiği, Fatma Hatun'un imam ataması şartı koymasına rağmen bu görevi adı geçen zamana kadar kimin ifa ettiği sorgulanmıştır[180]. Külliyeye 1092 (1682) yılından itibaren cüzhan atamaları yapılmıştır ki, bu yıla ait kayıtta cüzhanın Fatma Hatun'un vakfettiği 7 adet cüzü okumakla sorumlu olduğunun belirtilmesi, bu görevin türbenin inşasından itibaren devam ettiği ancak ifasının vakfiyedeki diğer görevliler tarafından yapıldığı söylenebilir[181].

Câbî, vakıf gelirlerini toplayan görevlidir ve genelde orta büyüklükteki vakıflara bir câbî görevlendirilmiştir. Ancak bazen birbirine yakın iki veya daha fazla

178 KŞS. II/57/2.

179 VAD. 556, s. 9.

180 KŞS. CX, s. 64/5.

181 KŞS. XXVI, s. 254/3.

vakfın gelirlerini toplamak için de bir câbînin vazifelendirildiği oluyordu[182]. 1110 (1699) yılından itibaren vakfın Konya, Antalya ve Lârende'nin merkezi ve çeşitli köylerindeki mahsul ve kira gelirlerini toplayan birçok câbî görevlendirilmiştir[183]. Câbîler bu görevlendirmelerde maaşlarını vakıftan hisseli olarak almışlardır.

Fatma Hatun, vakfiyede noktacılık görevini ifa eden bir personel atamamasına rağmen, 17. yüzyıldan itibaren Dârü'l-huffâz'da öğrencilerin ve vakıf görevlilerinin devam-devamsızlıklarını kontrol eden, gelmeyenlerin isimlerinin yanına "nokta" koyan noktacı adında görevli ataması yapılmıştır[184]. 1140 (1728) yılından itibaren Ferhûniye Dârü'l-huffâzı "tekke" olarak da kayıtlara geçmiş ve vakfın su işlerine bakan mîrâb görevlendirilmiştir[185]. 1178 (1765) yılına gelindiğinde vakfın cüzhanlık, kilecilik, dam taşçılığı ve mütevelli vekili olarak mutemetlik görevlerini hep birlikte yürüten Mehmed Ali ve Ahmed Hilmi'ye mütevelli Seyyid Ahmed karşı çıkarak bu görevlere ihtiyaç olmadığını ve vakfiye şartlarına aykırı olarak sonradan ihdas edildiğini iddia etmiştir[186]. Ancak bu dört görevin ifası 1224 (1810) yılında da devam etmektedir ve Seyyid Mehmed bu görevlerin hepsi için günde 16 akçe almaktadır[187]. 1188 (1775) yılında cüzhan, Fatma Hatun Türbesi'nde okunmak üzere konulan 15 cüzden birini okumakla görevlendirilmiştir[188]. Cüzhanlar 1140 (1728) yılında ferrâşlık yani temizlik de yapmaktadır[189]. 1292 (1876) yılında cüzhan, Kur'ân-ı Kerîm okumanın yanında kâtiplik de yapmıştır[190]. Yine 1245 (1830) yılında cüzhanlık, kilecilik, dam taşçılığı ve mütevelli vekilliği görevlerini yürüten Seyyid Ali bu görevleri için günde 14 akça almıştır[191].

1278 (1862) yılında vakıfta kâtiplik ve cüzhanlık görevlerini yürüten Mehmed Efendi, görevi karşılığında yarım hisse mahsul almıştır[192]. Yine 1301 (1884) yılında

182 Mehmet İpşirli, "Câbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 6, İstanbul 1992, s. 529-530.

183 KŞS. XLVII, s. 53/1; VGMA. 1140, s. 500.

184 VGMA. VAD., s. 491.

185 VGMA. VAD., s. 131.

186 VAD., 1108, s. 25.

187 VAD., 554, s. 11.

188 KŞS. LXII, s. 159/1.

189 KŞS. LI, s. 279/1; VAD., 1107, s. 83.

190 KŞS. XCVI, s. 69/1.

191 VAD., 557, s. 2.

192 VGMA. 2179/84, s. 39. Vakıf görevlisi olan cüzhanlar bu görevi bazen yarım, bazen de çeyrek hisse karşılığında yürütmüşlerdir.

kapı görevlisi olan ve vakfın temiz tutulmasını da sağlayan Bevvâb Hüseyin, yarım hisse mahsul ile bu görevi üstlenmiştir[193]. Vakıf görevlileri Türkiye Selçukluları döneminden itibaren ücretlerini hem aynî hem de nakdî olarak almışlardır. Ferhûniye Vakfı görevlilerinden Câbî Seyyid Ahmed de 1306 (1889) yılında günlük 3 akçe ve yıllık yarım hisse karşılığında vakıf köylerden Kamiloğlanı'nın gelirlerini toplamıştır[194]. Yine 1309 (1892) yılında cüzhanlığa başlayan ve bu görevi aşçılık ile birlikte 1314 (1897) yılında dahi devam ettiren Arif Çelebi, maaş olarak yıllık yarım hisse ve günlük 5 akçe almıştır[195]. Arif Çelebi bu görevlerine ilaveten dam taşçılığı da yapmakta vakfın tamiratı ile ilgilenmektedir. 19. yüzyılda vakfiye şartlarına uygun olarak cüzhanlık görevi babadan oğula devretmektedir[196]. Vakıf gelirlerini kayıt altına alan kâtiplik görevi genellikle cüzhanlar tarafından yapılmıştır[197].

19. yüzyılda mescit ve zaviyede birçok görev birleştirilerek bir kişi tarafından yapıldığı gibi birkaç kişi tarafından da ifa edilebilmiştir. Örneğin 1237 (1822) yılında Mustafa b. Ali külliyede hem müezzinlik ve cüzhanlık hem de ferrâşlık yapmakta, bu görevleri için hisseli maaş almaktadır[198]. 1243 (1828) yılında ise Seyyid Mehmed ve Abdülkadir adındaki kardeşler cüzhanlık ve bevvâblığı birlikte yapmaktadırlar[199]. Alınan maaş ve mahsul hisseleri görevi yapan kişi sayısına ve görev sayısına göre değişkenlik göstermiştir. Bunun yanında Ferhûniye Hatun Vakfı dışında, Konya'nın diğer vakıflarında hisseli olarak görev yapan kişiler de vardır[200]. 1253 (1838) yılında vakfın aydınlatılması için kandillerde kullanılmak üzere yaklaşık 28 kg zeytinyağı alınmıştır[201].

193 VGMA. 2179, s. 109.

194 VGMA. 2180, s. 414.

195 VGMA. 2178, s. 45; VGMA. 149/284-4045.

196 VGMA. 149/280-4008/4013.

197 VGMA. 2179., s. 39.

198 VAD., 555, s. 24.

199 VAD., 556, s. 10.

200 VAD., 556, s. 9.

201 1 okka 1.282 gr.'a tekabül etmektedir. Cengiz Kallek, "Okka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 33, İstanbul 2007, s. 338-339.

Tablo 4: Ferhûniye Vakfının Görevlilerinin Aldıkları Maaşlar

	1697	**1710**[202]	**1750**[203]	**1795**	**1838**	**1857**	**1889**	**1897**[204]	**1912**[205]
Zeytinyağı					22 okka				
Hububat nakli					122 kuruş[206]				
Nâzır			Senede bir hisse mahsul		Senede 1 hisse mahsul[207]				
Zaviyedâr				Günlük 27 akçe[208]					
Türbedâr				Günlük 11 akçe[209]					
Müezzin					Günlük 1 akçe[210]	Günlük yarım akçe[211]			
Cüzhân		Günlük 5 akçe	5 akçe, senede 1 hisse mahsul[212]	Günlük 5 akçe[213]	Günlük 5 akçe, senede 1 hisse mahsul[214]	30 akçe[215]		Günlük 5 akçe	Senede 1 hisse mahsul
Ferrâş					Bir hisse mahsul[216]				

202 VAD., 1107, s. 42.

203 VAD., 1112, s. 60.

204 VGMA. 2180, s. 63.

205 VGMA. 2180/509, s. 102.

206 VGMA. 2178, s. 45.

207 VAD., 556, s. 9.

208 VAD., 552, s. 5.

209 VAD., 553, s. 4.

210 VAD., 555, s. 24.

211 Eyüb Efendi, müezzinliğin yanında vakfın cüzhanlık ve mutemetliğini yapmakta ve bu görevlerden de ayrıca hisseli maaş almaktadır, bk. VGMA. 2179/s. 39.

212 VAD., 1112, s. 60.

213 VAD., 551, s. 105.

214 VAD., 556, s. 10.

215 VGMA., 149/280-4008/4013.

216 VAD., 554, s. 20.

Câbî	1 akçe[217]	Günlük 5 akçe, senede 10 hisse mahsul[218]			Günlük 6 akçe[219]		Günlük 3 akçe [220]		
Bevvâb					Günlük 5 akçe, senede 1 hisse mahsul[221]	Günlük 2 akçe, yıllık 25 kile buğday[222]	Yıllık yarım hisse[223]		
Tamir					385 kuruş				

700 (1301) yılında Fatma Hatun tarafından yan birimleri ile dârü'l-huffâz olarak inşa edilen vakıf, görevli atamalarıyla 1331 (1913) yılına kadar devam etmiştir.

Sonuç

Türkiye Selçuklu Devleti'nde saraya mensup birçok kadının kendilerini temsil edecek ve halk arasında görünürlüklerini sağlayacak oldukça iddialı imar projelerine giriştikleri ve her türlü sosyal, dinî, kültürel ve ticari alanlara özel ilgi gösterdikleri anlaşılmaktadır. Moğol tahakkümü devrinde dahi Fatma Hatun gibi Selçuklu hanedan kadınları vakıf inşa ettirmeyi sürdürmüşlerdir. Fatma Hatun'a ait vakfiyede geçen yer adlarından, 14. yüzyılın başlarında vakıf köylerin yer aldığı şehirlerde Türk ve İslâm nüfusun geniş çapta hâkim durumda olduğu anlaşılmaktadır.

II. İzzeddin Keykâvus'un kızı olan Fatma Hatun'un doğum yeri ve çocukluğu hakkında yeterli bilgi yoktur. Konya'da ya da babası II. İzzeddin Keykâvus'un Kırım'a gidişinden sonra Kırım'da doğmuş olmalıdır. Konya'ya döndükten sonra döneminde şehrin en seçkin yerlerinden biri olan Ferhûniye bölgesinde annesi ve sütannesi adına bir dârü'l-huffâz yaptırmıştır. Adı bilinmeyen annesinin Berke Han'ın kızı Urbay Hatun olma ihtimali ilk defa bu araştırma ile ortaya konulmuştur. Çünkü vakfa gelir getiren köyler arasında Antalya'nın da bulunması ve Urbay Hatun'a daha önceden Antalya'nın bazı köylerinin ikta edilmiş olması aralarındaki

217 VAD., 1140, s. 500.
218 VAD., 1107, s. 49.
219 VAD., 555, s. 16.
220 VGMA., 2180, s. 414.
221 VAD., 556, s. 10.
222 VGMA., 2179., 39/84.
223 VGMA., 2179, s. 109.

bu bağı kuvvetlendirmektedir. Buradan hareketle de kuvvetle muhtemel Urbay Hatun Fatma Hatun'un annesi olmalıdır. Fatma Hatun'un soyundan gelenler Kadı Burhâneddin Devleti'nin kurucularıdır. Kadı Siraceddin ile evlenen Fatma Hatun'un torunu, Şemseddin Mehmed adında bir evlat dünyaya getirmiştir. Şemseddin Mehmed Bey de Selçuklu döneminde vezirlik yapmış olan Celâleddin Mahmud Müstevfî'nin oğlu Abdullah Çelebi'nin kızı ile evlenmiştir. Böylece bu evlilikten Kadı Burhaneddin (ö. 1398) doğmuştur. Dolayısıyla Kadı Burhaneddin, baba tarafından seçkin bir Selçuklu emîrine, babasının annesi tarafından Fatma Hatun ve II. İzzeddin Keykâvus'a bağlanmaktadır.

Selçuklular döneminde Konya'nın en seçkin semtlerinden birinde inşa edilen ve Fatma Hatun Külliyesi'nin birimlerinden de biri olan dârü'l-huffâzlar, genellikle cami ile birlikte inşa edilmişlerdir. Fatma Hatun Dârü'l-huffâz'ında eğitim gören hafızlardan bazıları Selçuklu hanedanı adına Kur'ân-ı Kerîm okumayı türbede yerine getirmişlerdir. Vakfiyesinde Fatma Hatun tarafından annesinin ve kendisinin kadın ve erkeklerden oluşan azatlılarının adları verilmiş, çok yaygın bir uygulama olmamasına rağmen vakıfta kadınların da mütevellilik yapacakları bildirilmiştir. Bu kişiler arasında fakîhlerin bulunması, Fatma Hatun ve annesinin ilim adamlarını desteklediğini ve hizmetlilerine ilim tahsil etme imkânı verdiğini açıkça göstermektedir. 16. yüzyıldan itibaren dârü'l-huffâz görevlilerine ilaveten zaviyedâr atamaları yapılmış ve zaviyeye gelir kaydedilmiştir. Bu durum, vakfın belirli bir dönemden sonra zaviye hizmeti de verdiğini göstermektedir. Vakfa 17. yüzyıldan sonra Konya'da At Pazarı'ndan yeni gelir kaynakları olan dükkânlar eklenmiştir. Vakıf dükkânlar, üretim ve satışlarıyla bir taraftan ücretsiz hizmet veren dârü'l-huffâz'ı finanse ederken bir taraftan da Konya'daki tüccarlara düşük kira ücretleri karşılığında fiziki sermaye sağlamışlardır. Elde edilen gelirler, vakfın aydınlatılması ve temizliği ile personel maaşları ve ihtiyaç sahiplerine sadaka verilmesi için harcanmıştır. 1300/1301 yılında inşa edilen bu vakıf, yüzyıllar içinde dönem dönem artan ya da azalan gelirleri ve görevli atamalarıyla 1913 yılına kadar hizmetine devam etmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Tapu Tahrir Defteri (TT.d.): 564, vr. 15b; 565, vr. 24b.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri (VGMA.)

149/280-4008/4013;149/284-4045; 149/284-4045; 408, s. 58.

2178, s. 45; 2178/51-41; 2178, s. 230, 436.

2179, s. 39, 40 ; 2179, s. 109; 2179/84, 2179., 39/84; 2179/84, s. 39.

2180, s. 63; 2180, s. 63; 2180, s. 414; 2180/509, s. 102.

2181, s. 64; 2181, s. 106.

Hurûfat (VAD.): 551, s. 105; 552, s. 5; 552, s. 5; 553, s. 4; 554, s. 8; 554, s. 11; 554, s. 20; 555, s. 16, 24; 556, s. 9, 10; 557, s. 1, 2; 582/307/211; 582/512/384; 596/151/134; 596, s. 151/152; 604/67/90; 1091, s. 131;1106, s. 6; 1107, s. 23, 30, 35, 42, 49, 83; 1108, s. 22, 23, 25; 1112, s. 48, 60, 67, 69; 1115, s. 13; 1119, s. 234; 1125, s. 40; 1128, s. 140; 1140, s. 491, 498, 500.

Konya Şer'iyye Sicilleri (KŞS.)

KŞS., I, s. 227/8; I, 227/10; II, 145-2; II, 57/2; VIII, 97/1; XI, s. 5/4; XII, 42-2; XIV, s. 167/1; 175/1; XV, s. 132/1; XXIV, s. 102/1; XXV, s. 102/1; XXVI, s. 254/3; XXX, s. 135/5; XXXII, 98/2; XLVII, s. 53/1; LI, s. 263/1; LI, s. 279/1; LVI/172-1; LXII, s. 159/1; LXII, s. 159/3; XCVI, s. 69/1; CIV, s. 50/3; CVII, s. 27/3; CVIII, s. 56/4; CX, s. 64/5; CX, s. 144/1.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Derfter-i Livâ-i Konya (TKGM.)

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.), 584. Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (KKA.) Tapu Tahrir Defterleri (KKA. TTd): No. 12, vr. 150 a.

Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserler

Abû'l-Farac, Gregory, *Abû'l-Farac Tarihi*, C II, çev. Ö. Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Akkuş, Mustafa - Bağcı, Büşra, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, S. 9, Güz 2018, s. 150-171.

Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud-i, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Anonim Selçuknâme, çev. Halil İ. İbrahim Gök-F. Çoşkuner, Ankara 2014.

Bal, Mehmet Suat, "Türkiye Selçukluları, Mısır Memlükleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak*", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, S. 17, Bahar 2005, s. 295-310.

Çetin, Abdurrahman, "Kur'an Öğretim Tarihi ve Öğretim Kurumları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C I/S. 1, 1986, s. 95-101.

Durukan, Aynur, "Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar", *Vakıf Kuran Kadınlar-Bildiriler*, 2019, s. 21-35.

el-Ebherî, Esirüddin Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî, *Keşfü'l-hakâ'ik fî tahrîri'd-dekâ'ik*, Süleymaniye Ktp., Carullah, nr. 1436, vr. 134a.

Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer, Târîhu Ebi'l-Fidâ*, C II, nşr. Mahmud Deyyûb, Beyrut 1417/1997.

Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, *Saltuk-Nâme*, C I, haz. Şükrü Haluk Akalın, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006.

Erdem, İlhan, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, C XXII/S. 33, 2003, s. 49-67.

Erdoğru, M. Akif, "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar-I", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XVIII/S. 1, Temmuz 2003, s. 119-160.

Esterabâdî, Aziz b. Erdeşir-i, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Hammer, Joseph Von, *Osmanlı Tarihi*, C I, çev. Mehmet Ata, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.

Heyd, Wilhelm, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975.

Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi,* C II, İstanbul 1332.

İbn Abdü'z-zâhir, *A Critical Edition of an Unknown Source Fort He Life al-Malik al-Ẓâhir Baibars, with Introduction, Translation and Notes*, C II, Haz. Abdul Aziz al-Khowayter, London University PhD Thesis, London 1960.

İbn Bîbî, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er- Rugadî, *el-Evamirü'l-*

Ala'iye fi'l- Umuri'l-Ala'iye (Selçuk Name), C I, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, Notlar İlave Eden: Feridun N. Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara 1941.

İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi, Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C X, çev. Abdülkerim Özaydın ve diğerleri, İstanbul 1987.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C 1, ed. H. İnalcık-D. Quataert, çev. H. Berktay, Eren Yay., İstanbul 2000.

İpşirli, Mehmet, "Câbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 6, İstanbul 1992, s. 529-530.

Kahraman, Seyit Ali, *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri 2009.

Kallek, Cengiz, "Okka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 33, İstanbul 2007, s. 338-339.

Kesik, Muharrem, *Cenabi Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-Zahir fi Ahvali'l-Evail ve'l-Evahir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Konya 1997.

Korobeinikov, Dimitri, *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, Oxford University Press, Oxford 2014.

Küçükdağ, Yusuf, "Konya'da Alâeddin Darü'ş-şifa'sı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı", *Osmanlı Araştırmaları*, C IX/S. 9, 1989, s. 346-359.

Makrîzî, Ahmed b. Ali, *Kitâb es-Sülûk fi Ma'rifet Düvel el-Mülûk*, C II, Yay. M. Mustafa Zaide, Kahire 1941.

Mansurî, Baybars, *Zubdat al-Fikra fi Tarîkh al-Hijra*, Nşr. D. S. Richards, Beyrut 1998.

Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi, Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, C II, Yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.

Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, C II, haz. Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016.

Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü'ş-Şefîk ve'l-Hâfidu'l-Halîk,* C I, çev. Ali Ertuğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Odabaşı, Zehra, *Selçuklu Emiri Celâleddin Karatay ve Vakıf Eserleri*, Karatay Belediyesi Yayınları, Konya 2019.

Odabaşı, Zehra, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2019.

Oral, M. Zeki, "Sultan Hatun Senedi", *Belleten*, C XIX/S. 75, Temmuz 1955, s. 385-394.

Önder, Mehmet, *Mevlâna Şehri Konya*, Güven Matbaası, Ankara 1971.

Özaydın, Abdülkerim, "Anadolu Selçukluları", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, C VIII, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994, s. 86-241.

Özaydın, Abdülkerim, "Kadı Burhaneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 74-75.

Pachymèrès, Georges, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C 2, MEB Yay., İstanbul 1993.

Shukurov, Rustam, "Sultan 'Izz al-Dīn Kaykāwus II in Byzantium", *Der Doppeladler Byzanz und die Seldschuken in Anatolien vom späten 11. bis zum 13. Jahrhundert*, Mainz 2014, s. 39-52.

Shukurov, Rustam, *The Byzantine Turks 1204-1461*, Brill, Leiden 2016.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zemân fî Târîhi'l-Ayân*, Yay. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Solmaz, Sefer, "Alâeddin Siyavuş", *Konya Ansiklopedisi,* C I, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2010, s. 166-167.

Solmaz, Sefer, "Cimri Olayı", *Konya Ansiklopedisi*, C II, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2011, s. 266-268.

Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, çev. Veyis Değirmençay, Demavend Yayınları, İstanbul 2016.

Sümer, Faruk, "Keykâvus II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 25, Ankara 2022, s. 354-356.

Tiesenhausen, W. De, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, çev. İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.

Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Uzluk, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1958.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

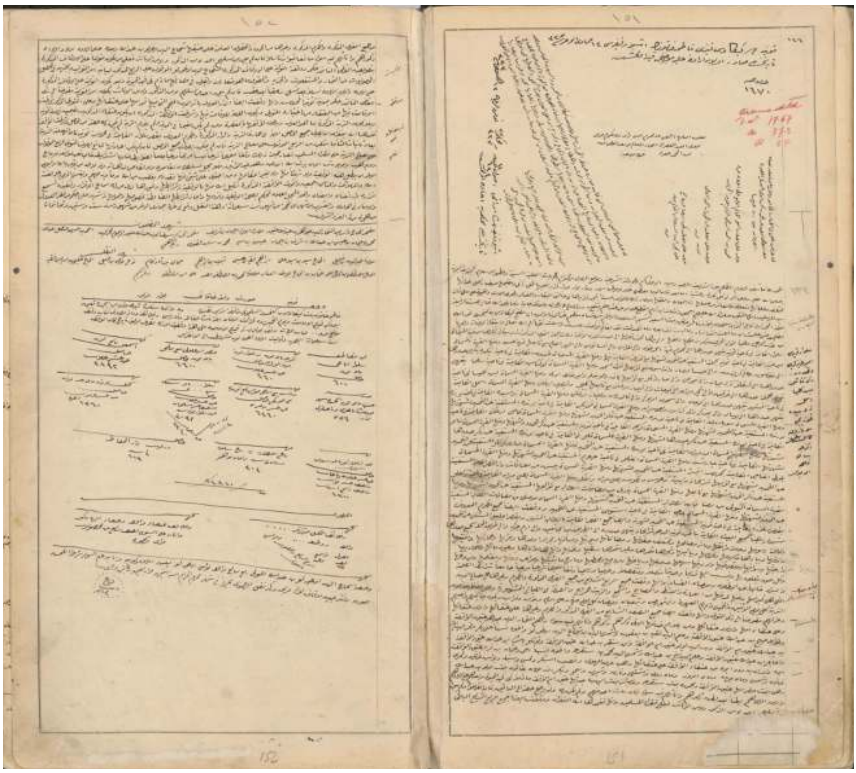
Yasa, Azize, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996.

Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009.

Yunînî, Musa b. Muhammed, *Dhail Miratu'z-Zamân*, C I-II, The Dairatu'l-Ma'arif-il-Osmania, Haydarabad 1954-1960.

Zambaur, E. de, *Manuel de Genealogie et de Chronologie pour l'histoira del'Islam*, Hanovre 1927.

EKLER

Ek 1: 21 Zilhicce 700 (27 Ağustos 1301) Tarihli Fatma Hatun Vakfiyesi (VGMA. 596, s. 151-152.)

Ek 2: Fatma Hatun Mescidinin Tamir Kitabesi (R. 1325/M. 1909)